

Olvasókönyv

Bartos Tibor: Sosemvolt Cigányország Madarakból lettünk — részlet

Azzá, amik vagyunk — cigányok. Mindönknek szárnya volt, már az akkoriaknak, és nem bítival meg csórelással kerestük meg a betevő falatot, csak szálltunk, mint a többi madár, s azt ettük, amit a többi. Ősszel, amikor már *sudripe hi odjá-ri* — vagyishogy odakinn hideg kezd lenni, akkor mink is szépen szárnyra kaptunk a többi madarakkal, és repültünk messze Afrikának. Itt meguntuk, szálltunk oda, ott meguntuk, odább szálltunk, szóval így.

No, az se volt azért aranyélet, mert a kalickás madárnak annyival jobb is, hogy a bolond gádzsó, aki tartsa, becézgeti — csiriklóri, verebóri — és beszórja neki a szemet mindennap. De a szabad madár bizony maga teremti ki a magáét, ha a föld alól is. De hát szabad.

Elég az hozzá, mikor már sok-sok napja repültünk nagy száraz vidék felett, étlen-szomjan, no, egyik este, vagy jobban mondva szürkületkor, mert akkor még látni lehet, látjuk ám, hogy kövér mezők maradnak el alattunk. Hát a vajda, mármint a madárvajda leszálljt int a szárnyával, le is szállunk és elkezdjük csipegetni föl a szép búzaszemeket.

Addig-addig, hogy nagyon tele találtuk enni magunkat a soknapos bokhalipe után, úgyhogy nem is bírtunk már aznap este továbbrepülni. Ott is maradtunk másik nap reggelig, és akkor megint csak ettünk, mivelhogy megint csak éhesek voltunk. Aztán megint nem bírtunk szárnyra kapni, és jött a dél és jött az este és minket még mindig ott talált.

És közben egyre híztunk, zsírosodtunk. Most már, ha nagyon akartuk volna se bírtunk volna fölrepülni. És aztán meg is szoktuk ezt a nagy jó módunkat, hogy nem kell szállni se ide, se oda, helyibe talál az ember, vagyishát a madár mindent. Lassan már nemhogy szállni nem tudtunk, de még ugorni se, csak lépni lassan, komótosan.

Aztán eljött az ősz, s a kövér mező fonnyadozni kezdett, nem termett többet, ami meg a földön volt szem, azt meg a patkányok meg pockok is segítettek fölszedni. Mit volt mit tenni hát, mink magunk is hozzáláttunk a betakarításhoz, ahogy a mezei állatoktól láttuk. Gödröket kapartunk, kibéleltünk, behordtuk, amink még volt, aztán befedtük. Utoljára gallyakból meg szalmából elkezdtük magunknak putrikat rakni, hogy legyen mibe kiteleljünk.

Munka közben apródonként megvastagult a lábunk, elfásult a szárnyunk és kar lett belüle. Vége lett a szép világnak, repülésnek egyik világból másik világba.

... Ha völgybe vertünk sátrat, fel a hegyre kívánczunk
(Hans Gustav Edöcs felvétele)

De hát mink oláh cigányok — így végezte a *puro rom* — madarak vagyunk még most is. Ha völgybe vertünk sátrat, fel a hegyre kívánczunk, s ha fönn állunk leghegyin a hegynek, le a völgybe szállnánk. Csak ám nekünk lábon kell jutni odáig.

Azért nem is élünk mink túnyán, kuporgatósan, mert mink egy szép napon madárnak visszaváltozunk.

23–25. old.

Illyés Gyula: Puszták népe — részletek

A természet általában mostohán fizet, a pusztaiaknak ez a tapasztalata az Árpádok óta, ha az ember nem hal éhen, akkor már jól megy a dolog, a századok erre tanították őket. Hogy a földről a jég, a tatár, a gróf vagy a gróf Schlésingere viszi-e el azt a több búzát, amelyből több kenyér s tán kalács is kerülne, ez csak részlete a kérdésnek. Egyszóval dolgoznak, mívelik a földet, s ha a koplalástól nem fordulnak fel, nemigen kérdezik, miért csak ennyi jut nekik, amennyi fölháborítóan kevés jut. Viszont azt sem lehet könnyen kiverni fejükből, hogy a földhöz, amellyel birkóznak, elsősorban nekik van közük, hogy a természet az — természet, vagyis mindenkié. Nagy pen-

chantjuk van arra, amint előttem az egyik jószágigazgatóné egyszer igen helyesen kifejtette, hogy ami termény a kezükön átfolyik, az az ujjukhoz tapadjon. Éppúgy kell kezelni őket, mondta a fenti hölgy bájos mosolyt derengetve felém, akár a méheket. El kell szedni tőlük, hogy tovább dolgozzanak. Ha mindenük megvolna, egész nap a citerát vernék, és a hasukat süttetnék a nappal, miattuk akár kötésig burjánozhatna a gaz a cukorrépában. Ez valószínű, ha mindenük megvolna.

De semmijük sincsen, s így dolgoznak, s közben ahol tehetik, magyarán szólva lopnak, mint a pinty. Társadalomtudományosan szólva, még valami atavisztikus klánszellem vezérli őket, ahogy mondtam, a közös szervezésből közös elosztást sugalló szellem, ez azonban napról napra gyöngül.

Én még teljes erejében érezhettem. Éreztem sziszegve, a másik rend erejét is, már nagyjából kész emberpéldány voltam, amikor az hozzám nyúlt, s a maga formájára kezdett alakítani. A ma született bárány ártatlan eszmevilágával szedtem össze például a lekaszált csalamádét a szomszéd kertjéből, amikor a sváb gazda, akinél német szóra voltam, takarmányért küldött. Csalamádé az ő kertjében is volt.

A harmadik nyakleves után értettem meg, hogy loptam. — Hát nem urasági? — kérdeztem felháborodva.

Urasági vagy grófi, azaz közös, amelyből mindenki nyalából, mielőtt meggondolatlan pazarlással a magáéhoz nyúlna.

36–37. old.

A nevelés, persze, hamarosan veszélyes területekre siklott. Szűz Mária Biblia-beli szavai képzeletemben elvegyültek azokkal a szavakkal, amelyeket a kulai csordásnéhoz intézett, amikor annak a tamási erdőben megjelent, egy fa tetején. A gyónási imádság összefolyt azzal, amit a kelésre kell ráolvasni. Mert vajon nem Szent Józsefet emlegette-e Mária néni akkor is, amikor a bögre vízbe három darab parazsat dobott? Ha a parázs leült, akkor valóban megverték szemmel az unokáját, a tehenét, de még a szederfát is a házuk előtt, ha fölszállt, akkor nem. (Sose szállt föl.) Vagy amikor a vízbe ólmot öntött, s annak alakjából csalhatatlan éleslátással fölismerte azt, aki a nyavalyatörős csecsemőre ráijesztett? Tyúkot nagyanyám is csak délben a távoli harangszó közben ültetett, vagy akkor, amikor a kanász hajtott, de akkor is lehetőleg valami rossz férfialapból szedve ki a tojásokat, pénteken — „guzsapénteken”, amelynek jelentését ma sem értem jobban, mint akkor — a viláért sem ültetett volna, mert akkor minden csirke görbe lábbal jön a világra. A pünkösödöt nemcsak a nagy ünnepnek kijáró keresztény áhítattal vártuk, hanem egy üveg, Szentháromság-napján fogott esővízzel is, amelyben, ha megmosdik az ember, megszépül, főleg ha még vörösbort is iszik utána. Az új macskát mi is megugrattuk a tükör előtt, hogy megszokják, azt higgye, nincs egyedül a házban, s keresse azt a másik macskát, akit a tükörben látott, de mi volt ez a nebándiak tudásához képest? Mári nénihez egy lány vadgalambot hozott, Mári néni kivette a galamb szívét, megszáritotta, porrá törte, s azzal legényt lehetett szoktatni. Gatyamadzagot és különféle hajdarabokat ásott el a part alá, olyan nehéz föld alá, amilyent csak talált, hogy a legényt is olyan nehéz szerelem nyomja az iránt, akit ő pártfogásba vett. Mit mondjak még? Mári néni asszonytestvére fölvette egy haragosának lába nyomát a sárból, rongyba tette, aztán a füstre akasztotta, mert azt a haragosát addig fogja gyötörni a hascsikarás, ameddig a lábnyom ott van a kéményben, azt hiszem még ma is ott van. Egy gyerekágyas asszony ágyát velem hintették körül szenteltvízzel, mert ahhoz olyan állapotú férfiember kellett, amilyen akkor még én voltam. Mindent tudtak Nebádon. Megunt szerelmedtől akarsz szabadulni? Helyezz három gombostűt arra a helyre, ahová az rövidebb dologra jár. Szemölcs ellen legjobb a koporsóeresztő kötél. Egyre több és több tudással hagytam el a pusztát.

64–65. old.

A többi gazdával s e fura középréteg minden tagjával családias együttesben élünk, ez például gyereknevelés területén azt jelentette, hogy a puszta valamennyi felnőttje a puszta valamennyi gyerekét úgy kezelte, mint a magáét. Reggel fölkapaszkodtunk a béresek vagy a kocsisok mellé a szekerre. „Elvisszem ezt a gyereket a Szigetbe” — kiáltotta be anyánknak az István vagy a Mihály bácsi, ha épp elbaktattunk a házunk előtt. „De meghozza ám világgossal” — felelte anyánk, s nem aggódott. Néha csak a kereséskor tudta meg, hogy valakivel elvándoroltunk, jó kezekben tudott bennünket.

103. old.

Az asszonyok nyalták-falták a gyerekeiket, aztán váratlanul akkorát vág-
tak rájuk azzal, ami épp a kezük ügyébe esett, hogy az ember azt várta: na, ez
se mozdul egyhamar. Gyakran nem is mozdult. Az anya ilyenkor hangos üvöl-
téssel kapta karjába gyermekét, kétségbeesetten szaladgált föl-alá vele, néha
egyenesen a faluba, hogy helyreigazítsa a csontját. A gyermekek ismerték
szüleik hirtelenkezűségét és az első karmozdulatra nyakukba szedték a láb-
kat. A felkeltett harag azonban éppúgy szomjazza a kielégülést, akár a szere-
lem. A pusztának elég sűrűn szolgáltatott látványosságot és derültséget egy-
egy eltorzult arcú anya, amint trójai fogadkozással üldözi fűrgén karikázó
magzatját, az rohantában Hectorként vissza-visszafordulva választ adott az át-
kozódásra. A pusztaiak, akik pedig saját gyermekeikkel semmivel sem voltak
könyörületesebbek, ilyenkor mindig az üldözött pártjára állottak. „Csön-
desdj, Rozi — fogták le a vadul fűjtató asszonyt —, hisz gyerek az.” Az anya a csi-
tító körből tehetetlenül rázta az öklét a szökevény után. „Megállj, a kenyér
majd visszahoz!” Vissza is hozta, de addig az indulattal rendszerint a veszély s
a bűn emléke is elpárolgott. Higgadt ésszel, „javító szándékkal” egy anya se
verte a gyerekeit.

153. old.

Mi, gyerekek ... a gyerekek úgy élnek a pusztán, oly szabadon, akár a ha-
tárban s a házak között felügyelet nélkül összevissza bolyongó állatok. A világ
rendje, az élet, az emberi test egyre szaporodó jelenségeinek kormányzására
nem a kész társadalom példái és törvényei szoktatják őket, hanem a körülöt-
tük nyargalászó csikók, tehének és bikák. A közös lakásokban, a kocsiutak po-
rában, az itatók körüli pocsolyákban futkározva és hemperegve a szüzi ártat-
lanság őszinteségével s bátorságával úgy szoknak egymáshoz, úgy vizsgálják és
fedezik fel egymás testét-lelkét, akár egy kosáralja kutyakölyök. A pusztá ha-
tára végtelen, nem kell a gyerekre vigyázni, nem tévedhetnek ki belőle, nem
veszhetnek el.

182. old.

Hogy mi történt azután, azt másnap röhögő és ragyogó arccal beszélük
öt-hat éves barátaim, akiket a lakodalom miatt még a rendes időnél is előbb föl-
kergettek a fészükbe, a kuckó közös rongyhalmazára...

Amit híven elbeszélnek, magyarul nevének nevezve a cselekmény minden
mozzanatát és eszközét, az már ebben a korban sem újság nekik, nekem sem. A
puszta gyermeke, mihelyt eszt tudja, „föl van világosítva”, legelőször épp a sze-
relem dolgairól világosodik föl — emlékeimben kutatva, azon gondolkodom, va-
jon testi és erkölcsi fejlődésére ártalmas-e ez a korainak azért nem nevezhető,
mert az érdeklődéssel pontosan egyidejű hiánytalan ismeretszerzés? Ez a lépés-
ről lépésre való bevezetés a titkokba, amelynek révén apránként, tehát a manap-
ság annyira rettegett ifjúkori megrázkódtatások nélkül kapja meg az ember mind-
azt az édeset és keserűt, amit az élettől különféle arányú keverésben, akarva, nem
akarva, úgyis el kell fogadnia? Dolgom nem a döntés, csupán a tájékoztatás.

187. old.

Voltak még itt-ott gányók is, feles dohányföldiek, furcsa, titokzatos né-
pek, akiket a pusztaiak is kiközösítettek magukból. Bohémek voltak és páriák.
Foglalkozásuk különleges szakképzettséget kívánt és az élet semmibebevését.
A mesterséggel együtt a betegséget is megörökölték, sárgák voltak és szárazak,

mint a növény, amely hosszú füzérekben viskóik eresztét s a szobák mennyezetét díszítette, ahol még a cselédeknel is nagyobb összehúfolttságban éltek. A munkában már a négyéves gyermekek is részt vettek, s még a haldoklók is fűzték a hatalmas árral a leveleket. Izzasztó nehéz munkát végeztek, s közben ittak, daltoltak, és fűtülve a világ véleményére, felhőborító nyíltsággal szerettek. Legtöbb helyen erkölcsi okokból száműzték őket, mert parancsolni nem lehetett nekik.

271. old.

Akiknek fölfelé sikerült kijutniok, azokról a pusztán bentmaradtak között olyan történetek keringtek, mint az országot és királykisszonyt hódító kiskondásról. Mesehősök voltak, azzal a különbséggel, hogy nemigen jöttek vissza. A puszták népét mindenki megtagadja, ez az első vám, amelyet fizetnie kell annak, aki kilép a puszták világából. Vagy a lélek első vizsgája hajlékonyságának s alkalmazhatóságának bizonyítására? A cselédfiú, aki Pesten levélhordóvá vagy rendőrré fejlődik, öntelten és fönségesen lépdel a karácsonyi ünnepek alatt a cselédházak előtt, s megnézi, kinek köszönjön előre, sőt kinek a köszönését fogadja, egyre ritkábban látogat haza, s végül teljesen elszakad. Ha nem tagadná meg múltját, sose válhatna oly kis egyéniséggé, aminővé a társadalomban egy levélhordónak is alakulnia kell, örökké pusztai szolga maradna. A pusztaiak tudták ezt, és a hősöknek kijáró alázattal nézték az átalakultak rangos pöffeszkedését.

289. old.

Mi gyerekek... úgy élünk a pusztán, akár a határban felügyelet nélkül összevissza bolygó állatok (Bódi László felvétele, Mádl Miklós felvétele)

Féja Géza: Viharsarok — részlet

Ha a táj asszonytársadalmát figyeljük, igen furcsa eredményekre jutunk. Oroszában például csupa szép, erős, dús testű leányt találunk, a fiatalasszonyok viszont csaknem mind betegesek. Ahány tanyára csak betértem, a menyecske mindenütt feküdt, üldögélt, vagy a lábát húzta. Sápadtak, ványadtak, kedvetlenek voltak valamennyien. Idő előtt megrokkant asszonyok ezek, s Makón bepillantottam e rokkantság okaiba.

A bábákat kerestem fel, elsősorban is azt, aki mostanában szabadult a Csillag-börtönből halálos végű magzatelhajtás miatt. Különb vezetőt az egyke borzalmas útjára keresve sem találhattam volna. A születések „ellenőrzése” a gyermekhalandóság „fokozásával” kezdődik. Ez az egyke előszele. A bábát egyre sűrűbben azzal fogadják, hogy: „Jaj lelköm, bár születne halva”, vagy: „Ugyan kedves nagyasszony, fojtsa mög valahogy.” S meg is „fojtja” gyakorta, nem a bába, hanem a bánásmód. Természetesen a bábák sem ártatlanok általában. Három rangos „bábapalotát” láttam, szép, új kőházat, s mind a három „palotatulajdonos” megjárta már a gyulai törvényszéket. Mikor az én bábámhoz bementem, azt hittem, hogy valami boszorkányszerű szipirtyóra találok s egy szép, fekete, viruló fiatalasszony fogadott, körülötte három tiszta, csinos, jól öltöztetett gyerek lábatlankodott: az övéi. Hármat szült eddig, hiába csúfolták állapotos korában, hogy ezért kár volt ugyan a bábáság tudományát kitanulnia. Faggatom, hogy miért kezdte meg a gyilkosság e szomorú mesterségét, hiszen egész lénye s három szép gyermeke a termékenységet sugározza, mire nagyon egyszerűen megfelelt: „Köllött.” Eljön a menyecske, letérdel előtte, úgy könyörög. Eljön az anyja, az is letérdel, könyörög, ígér füt-fát. Kék foltokat mutat az állapotos asszony, hogy üti-veri az ura, mert megfogant. Ha

A föld nélküli zsellér jobban szaporodik (Mádl Miklós felvétele)

nem avatkozik be, híre megy, s nem hívják állapotos asszonyhoz, mert lázadó, nem követi az „erkölcsi törvényé” való szokásokat. Társadalmi kényszerrel van már itten szó, „köll”, mert a társadalom így kívánja, és ez a végzetes kívánság magával sodor mindenkit.

Ha nem gyakorolja a bába, akkor maguk az asszonyok csinálják a legbarbárabb módszerekkel... a lúdtoll, tollszár, kötőtű mindmegannyi ágyúnál és tanknál pusztítóbb fegyver a magyar jövő ellen. Egy Rákóczi-telepről való asszony bekerült a gyulai kórházba. Értelmes asszony volt, s véletlenül egy orvosi könyv került a kezébe. Fiziológiai ismereteit egykettőre megalapozta, s miután hazatért, egy drót segítségével hozzáfogott a munkához. Nép-

szerűsége napról napra nőtt, követői is akadtak, idővel valamennyien a gyulai ügyészségre kerültek. Így torzulnak el idő előtt a tisztántúli asszonyok.

A mélyből felvergődött emberekben nagyon elevenen élnek a mélység emlékei, érthető, hogy nincsen kedvük visszasüllyedni a szociális balsorsba. Ahol a nép határszerző, terjeszkedő lehetősége megáll, ott egykettőre felüti fejét az egyke. Nem a jólét az egyke oka, hanem a félelem, hogy a szaporodás széttagolja, megsemmisíti nemzedékek verejtékének eredményét. A föld nélküli zsellér jobban szaporodik, mert szegényebb, nyomorultabb, s éppen ezért féltékenyebb, tudatlanabb, nem él benne a megszerzett egyéni tulajdonhoz való görcsös ragaszkodás.

137–138. old.

Móricz Zsigmond: A kondás legszennyesebb inge — részlet

Hirtelen feltűnt neki egy furcsa dolog. Egy törpe kisgyereket látott a felkapált földön, s nem értette, mi van vele. Olyan volt, mint egy félemlerke. Mintha csak kezecskéi lettek volna, s azzal úgy csápolta, mintha a szél lobogtatta volna.

Szemet szúrt neki, s leszállott a kocsiról, hogy jobban megnézzze.

Ahogy odamegy hozzá, látja, hogy a kisbaba, alig másfél éves lehet, be van ültetve a földbe.

Megáll mellette, nézi, csakugyan be van ásva a puha, porhanyós tavaszi földbe.

— Mit csinálnak maguk evvel a gyerekekkel?

Egy asszony kivált a sorból és odafutott.

— Magáé ez a gyerek?

— Igen, nagyságos asszony.

— Mit csinált maga evvel a gyerekekkel?

— Hogy el ne másszon, nagyságos asszony.

Beásta a gyereket derékig a földbe, s annak csak a felső teste állott ki a földből, és ragyogó szemmel nézett a kicsike, és kis karjait az anyja felé nyújtotta.

— Vegye ki rögtön azt a gyereket.

Az asszony kiemelte a földből a gyereket.

— Nézze csak, egészen el van sorvadva az alsó teste. Hát hogy lehet maga ilyen kegyetlen?

— Jaj, nagyságos asszony, nincs otthon kire hagyni, hát ki kell hozni magammal a munkára.

— Na és?

— Hát mink azt így szoktuk.

— Szép szokásuk van. Hiszen felfázik ez a gyerek.

— Dehogy fázik, nagyságos asszony, jó meleg a föld.

— Ne beszéljen bolondokat. Meg fog halni ez a gyerek, ha maga nem vigyáz rá.

— Vigyáz rá a Jóisten.

— A Jóisten vigyáz, de maga nem vigyáz. Meg ne lássam többet, hogy egy gyereket beássanak a földbe.

Nagy felháborodással jól lehordta az anyát, s még mikor hazament, akkor is csak azon evődött, hogy ennél szörnyűbbet még nem látott. Elmondta az ál-

*A ház hideg földjén valami rettenetes rongyon feküdt a gyerek
(Szuhay Péter felvétele)*

gyon ott feküdt a gyerek a földön egy kis mocskos ingben. Az egész teste tüzelt. Lehajolt rá és nézte.

— Ennek a gyerekek agyhártyagyulladás van.

Végignézett az anyán, egy lány volt még ott, a Piros, aki két évig szolgált benn nála a kastélyban, de most már elhagyta a szolgálatot, mert menyasszony, pünkösdkor lesz az esküvője.

— Piros — kiáltott rá —, neked sincs eszed. Hát így kell a gyerekekkel bánni? Nem láttad nálam bent, hogy mit csinálunk a gyerekekkel, ha baja van?

A lány lesütötte a fejét ellenségesen és hallgatott.

A gyerekecske anyja odavetette.

— Nem úrigyerek az kérem, hanem parasztyerek.

— Hát aztán? Nem mindegy az a gyerekek, hogy milyen házban jött a világra? A betegség betegség. Agyhártyagyulladás, ha mondom. Maguk megölik ezt a gyereket.

— Ó, vigyáz rá a Jóisten.

— Ne kenjen mindent a Jóistenre, hanem rögtön vegye fel azt a gyereket, és tegye az ágyba.

— Jaj, nem szabad ahhoz nyúlni, mert meghal.

— Mért halna meg?

Az asszony hallgatott.

— Dobják a fenébe azt a piszkot, micsoda dolog az, hogy ilyen fertelmes piszokba fektetik meztelenül ezt a szegény kis ártatlant, a nyers földre. Bontsa ki azt az ágyat.

Az asszony kelletlenül kibontotta az ágyat. Nem volt abban se párna, se dunna, csak rongyok, ócska ruhák és egy vedlett juhászbunda.

latorvosnak, aki nevetett rajta, s azt mondta, hogy ezen a vidéken még annyi a babona, hogy nem lehet a néppel okosan beszélni.

Néhány nap múlva arra járt a cselédlakások közt, ahol az az asszony lakott, aki a gyereket elültette. Meglátta, rákiáltott s kérdezte:

— Na, mi van a gyerekével?

— Jaj, kézit csókolom, forrósága van, megrontották a gyereket.

— Ki rontotta meg?

— Még nem tudjuk, de verést kapott.

— Milyen verést?

— Szentű.

— Mutassa azt a gyereket.

Bement a béreasszonnyal a házba, s elszörnyedt.

A ház felmázolt hideg földjén valami rettenetes ron-

— Magának semmi ágyneműje nincs?

— Nincs.

— Ez rettenetes. Piros, menj fel rögtön a kastélyba, mondd meg a házvezetőnőnek, hogy azonnal adjon egy párnát és az Istvánkának a régi dunnáját.

Mikor a nagylány elfutott, rákiáltott az anyára.

— Maga pedig azonnal vegye fel azt a gyereket az ölébe, addig is még elhozzák az ágyneműt. Hogy lehet, hogy magának semmi ágybelije nincs? Nézz meg az ember.

Az asszony azonban nem mozdult, csak sírt és gyűlölettel nézett maga elé.

— Nem hallotta, hogy mit mondok?

— Jaj, nagyságos asszony, ne tessék beleszavazni, mert meghal a szegénykém.

— Micsoda bolond beszéd ez.

Már kezdett gyanakodni, hogy valami babonába ütközött, s firtatni kezdte, mi ez.

— Értse meg, maga szerencsétlen. Micsoda fertelmes rongy az, amin fekszik a gyerek.

— Az javítja meg.

— Micsoda?

— Azt mondta a néni, hogy erre kell tenni.

— Mire?

Az asszony nagy nehezen kivallotta:

— A kondás legszennyesebb ingére kell fektetni, és ő ráimádkozott, szemet is vetett neki, ha most a nagyságos asszony megrontja, a gyerek meghal.

— Rögtön telefonálok a szolgabíró úrnak, ha azonnal fel nem veszi a gyereket. Majd megtanítom én magát. A saját gyereket halálra ítéli.

Addig csattogott és pattogott, hogy már a Piros is megjött az ágyneművel, s az anya még akkor sem akart a gyerekekhez nyúlni.

Megvetették az ágyat, s a Piros vette fel a gyereket a földről, és szemmel lehetett látni, hogy a láztól elgyötört gyermek hálásan nézett, s elpihent a puha párnán.

Az anya azonban a kezét tördelte, s jajszóval tört ki belőle a zokogás, hogy vége a gyermekének.

A nagyságos asszony otthagya őket s hazament. A kisfiához sietett, s boldogan látta, hogy a gyerek a meleg szobában elevenen és boldogan játszott.

Négy óra múlva jött a Piros, és azt mondta, hogy:

— Nagyságos asszony, a gyerek meghalt.

A földbirtokosné le volt sújtva.

Elment a gyereket megnézni. Ott feküdt szegény kicsi, kinyúlva, élettelenül a fehér párnán.

— Látják, maguk istenadta boldogtalanai... Ilyen orvosság kell egy gyereknek... Hát hogyne halt volna meg... Beleássák a hideg tavaszi földbe, s mikor felfázik, lefektetik a pusztta földre a kondás legpiszkosabb rongyára. S azt hiszik, attól meggyógyul. Jaj, ez a mérhetetlen butaság...

Az anya dühvel és gyűlölettel nézett rá.

— A nagyságos asszony az oka. A nagyságos asszony lelkén szárad! Még három napja olyan volt a gyerek, mint a csík! Olyan eleven és most meg kellett halni! Mert a nagyságos asszony megtörte az isteni akaratot!

— Ne halljam még egyszer ezt a gonoszságot — kiáltotta az úriasszony is,

magából kikelve. — Mesterségesen megölnek egy gyereket, és még engem tesz felelőssé. Szégyellje magát.

Könnyes szemmel ment el a kis béreslakásból, s ment vissza a maga életébe.

A nap ragyogott, szellő sem volt, az egész természet boldog volt és vidám, de a gyermekecske bizony szegény kis hullá volt, ott feküdt az úri párnán kinyújtózva, mint egy szomorú emlék a kultúrák keresztútján.

298–301. old.

Tömörkény István: A házasság első éve — részlet

Klára itt, ezen környezetben és ezen földbe ásott barlangban gyermeknek adott életet. Persze, ehhez azonnal törvényes dolgok következnek. A huszonegy óra alatt való bejelentése a születésnek, a keresztelés meg miegyéb. Talán fölösleges említeni, hogy a törvények e helyen a maguk szigorú megállapodásaival annyit se nyomnak a latban, mint az a sas, amely a pusztá fölött átsuhan. A gyermek megszületett és élt. Mihály, amikor az ideje s az időjárás engedte, bevitte a tanyák központjába, ahol van pap is, anyakönyv is, ott a gyermekét Pálnak keresztelték, mert Klára apját is, bizonyos nevezetű Rengő Pált, mint neve mutatja, szintén Pálnak hívták.

Pál gyermek egy darabig élt anyja emlőjén a barlangban, utóbb azonban meghalt. Ez közös sorsunk, hogy idővel közanyánk ölébe menjünk, de Pál ezt igen korán, mondhatni idő előtt tette meg. Elhatározása gyors volt, úgy látszik, örökölte apja keménységét, ki egymaga állt egy szál fejszével neki az irratlannak. Pál este köhögött, s bár a székifű virágából hathatós meleg levet Klára még akkor éjjel főzött neki, köhögése nem csillapodott. E tekintetben a székifű virága nem használt, mert az bár jó orvosság, de a főzés meg ismét füstöt támasztott a barlangban, s így, amint az életben is elég példa mutatja, a jó igyekezet rossz eredményeket szült, és ezek nyomában Pál reggelre a maga egész rövidegében kinyúlt...

Mihály, ilyenformán állván a dolgok, fűrészelt deszkából koporsót szerkesztett és Pált abba tette.

— Csókolj még egyet rajta — nyújtotta Klárának —, majd aztán leszögezem.

Leszögezte, és hóna alá fogván a kis ládát, kimászott vele a létrán a barlangból. Azzal aztán el-beindult a tanyák közé, a központ felé, hol vannak oly emberek, kik hivataluk szerint temetések végzésére alkalmasok. Klára is ment volna, de részben erre a dologra még nem volt képes, mert erejét a betegségen kívül a Pál halála fölött érzett bánat is fogyasztotta, továbbá otthon is kellett maradni valakinek.

Mihály gyermekét, Pált eltemették a központi temetőbe, a kántor tett fölötté némi éneklést. Mihály nyújtott is érte a kántornak annyit, amennyi tőle telt. Aztán hazament Klarához, s voltak ismét így, mint Pál jelenléte előtt voltak...

Elég is belőle annyi, hogy a pecsét Mihályt a városba citálja a rendőrbíró elé. Elment, nem lehet mondani, hogy nem ment volna, mert éppen kilenc óra hosszat gyalogolt, míg a városba beért. A rendőrbírónak beadta a pecsétet. Annál ott volt már a hivatalos írás, mely szerint Mindszenti Mihálynak Pál gyermeke az orvosi tudomány tökéletes mellőzésével ment a másvilágra. Mihály felelősségre vonatott, hogy miért nem hívatott orvost? E kérdés a pusztai bar-

langból előkerült Mihályra nézve annyira furcsa, hogy rá felelni se tudott. Két forintot inkább bírságba fizetett, és arról rendes nyugtató írást kapott. Azt zsebre tette, és kilenc órát gyalogolván ismét, éjjelre hazatért. Klára fölneszelt, mikor Mihály a barlangba bemászott.

— Kend az — kérdezte —, Mihály?

— Én.

— Hát miben járt kend? Tán elvöszik a földet? — kérdi tovább az asszony.

— Nem — felelte Mihály —, de-hogy. Csak írást adtak arrul, hogy mink öltük meg a Palikát. Hogy aszongya, ha doktort hozattunk vóna, nem halt vóna mög. Két forintot is fizettettek velem bírságba.

Klára könnyei megeredtek. Mihály egy kis üveget az asztalra tévén, mondja:

— Hoztam a hajadba kétgaras árú szépszagú olajat.

Hogy Klára nem felel, Mihály egy darabig meredten áll a veremben. Azután étel után kezd szóvalan kotorászni, mert régen volt, amikor utoljára evett.

92–94. old.

A házasság első éve (Szuhay Péter felvétele)

Lakatos Menyhért: Füstös képek — részlet

Nyucu kifli alakba görbülve feküdt a tűz mellett, csorgott a nyála. Mellé álltam, mint egy rakás kétségbeesés, azt sem tudtam, mivel vigasztaljam.

— Segíts rajtam, gyermekem, egyem a lelked, mert elpusztulok!

Ha apám mellém nem tolakszik, elsírom magam.

— Mért nem hozatol te pálinkát — csak ordított, mint aki meg van bolondulva. — Azt hiszed, hogy azzal kiáll?

— Raktam én erre mindent — nyögte fájdalmas arccal —, még fokhagymát is kötöttem a kezemre.

Bal karján ötpengős nagyságú hólyag csüngött, amit a hagyma csípett.

— Ki kell ezt húzni — kezdte újra a jajgatást.

— Befogok, csak ne ordíts, beviszlek az orvoshoz, hátha kihúzza. — Apámon is látszott, hogy sajnálta az öreget.

Nyucunak még jobban eltorzult az arca a méregtől.

— Engem viszel az orvoshoz, te Boncza, meg akarsz öletni? Rád gyújtom a házat, ha a fiad nem húzza ki a fogam.

Füstös képek (Mádl Miklós felvétele)

gondolkodott a dolgon, kiborította a zsák tartalmát, egy hatalmas görbe fogót a kezébe vett.

— Na, hadd lássam, melyik fogad fáj?

Az öreg Nyucu berzenkedve ráemelte a kezét.

— Eredj innen, Boncza, a gyermekem haljon meg, ha meg nem ütlek, nem bánom, ha aztán agyonütöl is, de ne nézz lónak.

Ijedtemben megpróbáltam kisebb fogót szerezni a szerszámok között, de csak az volt, amivel apám a lovak fogát szokta kiszedni. Még mindig a kezében szorongatta a meggörbített csőrű fogót, sápadtan a méregtől, de nem szólt, csak átnyújtotta.

Alig lehetett szétnyitni az évek óta nem használt szerszámot, csikorgott a rozsdától, mint a kenetlen ajtósarok.

— Meg kell azt petrózni — adták a tanácsot.

Nézegettem a széles hornyú, ló fogához méretezett fogó csőrét, ha ezzel belenyúlok a szájába, legalább három fogat húz ki egyszerre. Nyucu sápadtan, fülig tátott szájjal ott térdelt előttem. Bagótól megfeketedett fogai hiánytalanul sorakoztak, mint a lefűrészelt cölöpök.

— Melyik fáj?

— Áááá! — rángatta a vállát, maga sem tudta, melyik.

— Biztosan az a nagy vastag — hajlott közelebb Jenő bácsi ott középen.

— Lehet, hogy az lett volna a legkönnyebb, kihúzni a két szomszédjával, de egyhez nem fért hozzá a fogó.

Nyucu már csak lihegett, nem jajgatott.

— Ezzel nem lehet kivenni — próbáltam még mindig szabadkozni.

— Nem kell annak fogó — adta az újabb tanácsot Jenő bácsi —, itt van ez a lyukasztó, odapasszírod a foghoz, aztán kalapáccsal a végire ütöl.

Most értettem meg, miért jött hozzánk ordítani, de mielőtt elszaladhattam volna, elkapta a lábam.

— Húzd ki, drága gyermekem!

— Lóg? — ijedtemben azt sem tudtam, mit kérdezek.

— Áááá! — kitátotta a száját, mintha be akarna kapni.

— Kétségbeesésemben a körülállókra néztem.

— Miért nem segítel rajta? — kérdezték szemrehányóan.

— Hogy segítsék?

— Ezzel! — dobta közénk anyám a kis zsákot, amelyben apám lófogászati szerszámai voltak.

Szédülés környékezett, azt lestem, hogy lehetne elosonni. Apámtól vártam minden segítséget. Ő nem sokat

— Hátha eltörik az állkapcsa?

— Dehogy törik el — erősködött —, láttam én a vásárba eleget.

— Hát akkor itt van, csinálja.

Már hozzá akart fogni, amikor rákiabáltak.

— Te mindenbe beleütöd az orrod, Ráncos, olyan vagy, mint egy doktor. Ha eltöröd az állkapcáját, soha többet nem tud vele enni. Hagyd a gyereket gondolkozni, tudja az, mit kell csinálni.

— Nagyon vastag ennek a fogónak a csőre — mutattam apámnak —, le kéne belőle reszelni.

— Tönkre akarod tenni a fogómat?

Egy kis gondolkodás után beleegyezett.

Khandi csak bólintott, már ment is a reszelőért.

Az egész telep körülöttünk állt.

Amíg a fogót reszelték, próbáltam megkeresni, melyik foga fáj.

— Majd szóljon!

Kezdem sorra kopogtatni. Minden koppantásra ordított.

Megvastagodott nyelvét is alig tudtam félretolni, állandóan rátelepedett a fogosára. Tanácstalanul dobtam el a lyukasztót.

— Honnan tudjam, hogy melyik fáj, ha mindig ordít?

A válasz csak egy nagy áááá volt, és egy vállrándítás.

— Nahát... azt sem tudja, melyik foga fáj — hördültek fel a többiek, lassan engem kezdtek sajnálni.

Az idegességtől folyt rólam a víz, de mindegy, valamelyiket ki kell húzni. Néhány perc múlva újra elkezdtem egy nádszilánkkal, most már lyukas fogat kerestem. A megkopott zápfogak közé bekövesedett bagómaradványokat fesszegettem, csaknem minden foga egészségesnek látszott, az egyik zápfog aljában egy parányi fényes tárgy ragyogott. Nyucu bácsi verejtékezve sziszegett minden érintésre, de amikor a fényes tárgyhoz értem, kettéharapta a nádszálat. Hanyatt vágta magát, a földet kaparta kínjában.

Megkönnyebbülve törölköztem meg.

A cigányok már kifogytak a vigasztalásból, hol engem, hol az öreget nézték, mintha éppen most lehelné ki a lelkét.

Szó nélkül utat engedtek Khandinak, amikor visszatért a vékonyra reszelt fogóval.

— Így gondoltad?

Magam sem tudtam, hogy, de úgy nézett ki.

Csak apám csóválta a fejét kelletlenül, sajnálta a szerszámát.

— Hozz egy bögre vizet! — szóltam anyámnak, aki már az egészet meguntta, és egyáltalán nem titkolta, hogy a pokolba kívánja Nyucut.

— Meg kéne fogni a fejét — szóltam Jenő bácsinak, aki mindenáron segédkezni akart.

Megragadta kétoldalt a haját a fülével együtt, az öreg cigány állta.

— Majd én tartom, csak bátran húzzad, annál rosszabb, ha az ember fél tőle.

De az ő szája is tátva maradt, amikor meglátta, hogy a fogót benyomtam a parázsló ganéjtűzbe. Halkan felszisszentek.

— Le kéne fogni a kezét is!

Két segítség is akadt egy-egy kezére, kifeszítették, mint egy nyúzott bőrt.

Hangosan sistergett a fogó, amikor belenyomtam a vízbe.

— Uramisten! — fohászkoztam magamban —, csak össze ne roppanjon a foga.

Még néhányszor meglóbáltam a levegőben a fogót, hogy hűljön.

— Ne félj, fiam, csak bátran — biztatott az öreg, fájdalomtól eltorzult arccal, aztán eltátotta a száját.

A hosszú szárú fogót két kézzel illesztettem a fogára.

Szinte hallottam a recsegést, kétoldalt megcsavartam, aztán óvatosan mozgatva kiemeltem a többi közül.

— Ez volt a bűnös — mutattam egy gennyes gyökerű fogat, aminek az oldalán lévő kis lyukból egy beletört varrótűdarabka állt ki. Az öreg inteni szeretett volna a fejével, de a meglepetéstől Jenő bácsi még mindig kifeszítve tartotta, csak akkor engedték el, amikor rájuk szóltam. Csodálkozva nézték a fogat.

Nyucu hangos köpködés közben elmondta, egy hete, hogy beletört, azóta sem enni, sem aludni nem tudott.

— Majd fagyalfa levével öblögesd — mondta neki megbékélten apám.

Egyáltalán nem vált hasznomra az egész művelet, ezután minden bajukkal hozzám jöttek. Volt, amikor vasárnaponként két kelést is fel kellett vágnom, amit a mezítlábas talpukon a göröngyök törtek, de vagy kipucoltam a gennytól, vagy hagytam őket szenvedni.

...

Sok babonás hitből származó fertőzést kellett megakadályoznom, amit saját maguk idéztek elő.

A nyílt, vágott sebekre meleg lószart, poros pókhálót és falról lekapart meszet raktak.

Ezeknek a vérzéscsillapító gyógymódoknak a helyébe nem könnyen lehetett ecetet vagy sót alkalmazni, pedig más fertőtlenítőszer nem volt. Egy lehetőség kínálkozott, kenyérbe felitatni, és valami mesével körülfogni, mert a gyulladás soha nem az embereken, hanem rajtuk túli erőkön múlt.

Éppúgy, mint az ótvaros gyerek fejének a tisztán tartása, amihez a hiedelem szerint nem volt szabad víznek érnie. Az orvos utasításain, ha erre valaha is sor került, csak nevettek. Szappanos vízzel való lemosás szinte szentségtörésnek tűnt. Egy gyógyszere volt, mint kutyaharapásnak a szőre. Akkor keletkezik a gyerek fején ótvar, ha olyan asszony megy be az újszülötthöz, aki „úgy” van, menstruál. Ezek a sebek éveken keresztül sapkányira megnőttek, nem is volt szabad sürgetni a gyógyulásukat, hanem időnként menstruáló asszony rongyaival, ingével, szoknyájával meg kell törölgetni.

A telepnek majdnem minden lakója bőrbetegségtől szenvedett; rühtől és sömörtől. Mindkettőre húgyot, pipamocskot és ablakizzadságot használtak. A gyerekek arcát és felsőtestét tenyérnyi gombafoltok éktelenítették. Bár a pipaszárból kiszedett kenőcsszerű nikotinos szutyok elég hatásosnak látszott, de hol volt annyi pipa. Kétségbeejtően terjedt, az állandó testközelség vezetője volt a fertőzésnek. A rühbetegségtől én sem mentesültem. Az ujjaim között apró pattanások képződtek, elterjedtek az egész testemen, és később hatalmas sebekké alakultak.

Az orvosi segítségnyújtás hatástalan vagy csak lassan ható gyógyszerei a fertőzés lehetőségeit egyáltalán nem szüntették meg. Akik az orvost megpróbálták, gúny tárgyává váltak a telepen, a barna, kellemetlen szagú kenőcs messziről árulkodott a rüh jelenlétéről. Ez esetben nemcsak gúnynak, hanem kellemetlen hátránynak is kitette magát az ember, mert a faluban nem engedték be egyetlen házhoz sem. Így aztán a gusztustalan vakaródzásokból undorítóan elgennyesedett sebek keletkeztek, amelyek a piszkos gúnyák alatt egyre inkább fertőztek. Az orvos által felírt gyógyszert magam sem használhattam,

nem mehettem az iskolába feketére maszatolva és azzal a kibírhatatlan büzzel, amit a kenőcs árasztott.

Vállalnom kellett a kínzást, amit a gyógyulás reményében elszenvedtem a kékkő- és kénporkeveréktől, de megérte, mert egyszeri alkalmazása elég volt a teljes gyógyuláshoz.

Néhány nap múlva általánossá vált a tömény kékköves és kénes fürdő vagy kenőcs alkalmazása. Nemcsak a gyerekek ordítottak a fájdalomtól, hanem a felnőttek is, szidtak és agyonveréssel fenyegettek, ha a gyerekeknek vagy nekik valami bajuk történik.

Sokan úgy alkalmazták, mint aki hosszú rábeszélés után hajlandó öngyilkos lenni, és ha már csinálta, akkor istenigazában kiordította magát, igaz, volt is mitől.

Néhány hét múlva csak a fehér sömör helyei és a fekete rühseb nyomai látszottak. Kegyetlen gyógymód volt, de ennek a fertőzésnek nem lehetett másként ellenállni, csak ha mindenki alkalmazza. A falu szőlőtermelő gazdái nem tudták elképzelni, miért koldul minden cigány kékkövet és kénport, vagy ahogy ők nevezték, büdöskővirágot. Bocz doktor csak nevette, amikor meghallotta, hogy mivel kezelik magukat a cigányok, de később, ha valamelyiken újra jelentkezett, ő is azt ajánlotta.

Bocz doktortól rettegett a telep. Az a hír járta, hogy egy orvos belehalt a tetűcsípésbe, mert a cigányokról rámásztak a tetvek. Sajnáltuk, hogy nem övele történt. Egyetlen beteghez el nem ment.

— Él?... — kérdezte. — Miért nem jött be? Akkor hívjatok, ha meghalt.

Egyébként sem óhajtotta a segítséget senki, inkább szenvedett vagy belepusztult.

106–114. old.

Osztoján Béla: Átyin Jóskának nincs, aki megfizessen — részlet

Faggatni vagy zsarolni sohasem lehetett ezt az ördögös öregasszonyt. Mojna is csak a véletlen szerencséjének köszönheti, hogy egyszer mégis sikerült megtudnia Harangos Eszti szokatlan ördögűzéseinek okát. E ritka és megismételhetetlen zsarolásra alkalmas teremtő történet a tónál történt éppen: Harangos Eszti a lábaira kapaszkodó piócákkal kilépett a partra. Döbbenet tapasztalta, hogy nem tud a szokott módon azonnal pisilni. Hiába tartja a szoknyája alá a pléhedényt, nem jön onnan neki semmi. Kétségbeesetten pislogott hát a fiúra, végül kérlelni kezdte, hogy vegye elő a sajátját és pisiljen neki oda hamar.

— Nem én! — mondta dacosan, hátat fordítva Mojna. — Hadd szívja a véredet az a sok nádály!

Szép ruhát, jó cipőt, ringliszálra pénzt — ígért füt-fát a fiúnak, ha megszabadítja a temérdek rusnyaságtól.

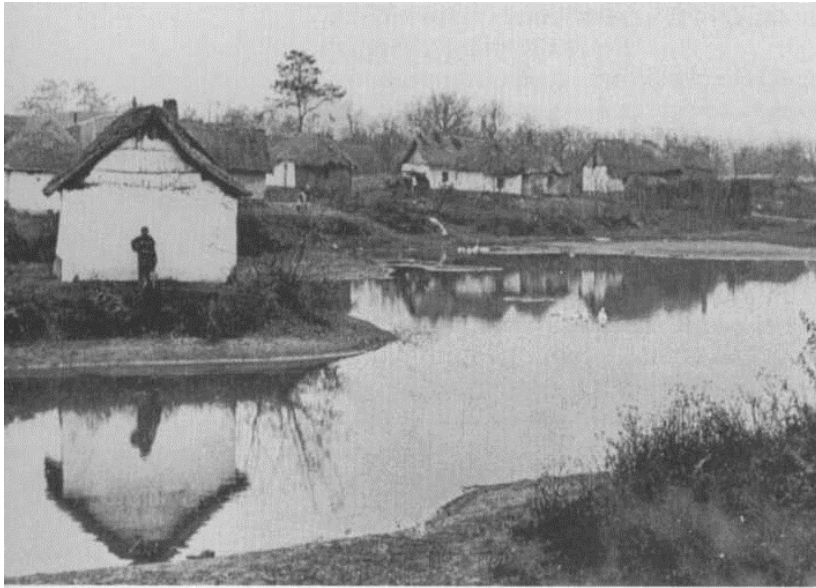
— Kérlek — görbítette le a száját az öregasszony —, ments meg, mert két percen belül kifehérek.

— Jól van — mondta Mojna. — Megszabadítalak, ha ráadásul elmondod azt is, miért vonyítasz mindig a kéménylyukba.

— Elmondom — egyezett bele Harangos Eszti.

— Bizonyisten?

— Bizonyisten!

A pátyodi vasútállomás felé vezető földút vége (Képek egy tanácsai fotóalbumból, 1957)

Hazafelé menet aztán csakugyan elmesélte: néhány hónappal később, miután Gombkötő a pléhkeresztnél kiterült, a kerülő is megkapta a magáét. Mégpedig istenesen! Dél volt — kezdte az elbeszélést Harangos Eszti. — Angyalosban éppen tizenkettőt harangoztak akkor. A pátyodi vasútállomás felé vezető földút végében, az árnyékos fasor alatt, a magas fűben ült a kerülő. A tarisznyáját bontogatta. Készült, hogy elfogyassa az aznapra magával hozott ebédet. De akkor váratlan dolog történt! — Harangos Eszti itt megcsóválta a fejét, aztán pedig keresztet vetett, végül legyintett. Olyasmikor esett azon a szent napon, hála legyen az istennek, aminek hát meg kellett esnie: a fasorból nagy hirtelen előugrott egy ró-

ka, egy vénséges, csatakos, nyálkás szőrű fenevad, és azonmód megharapta a nyomorultat. S mert az állat veszett volt — bólogatott Harangos Eszti —, hát megveszett tőle a kerülő is. Napokig jött-ment még a határban, végezte, amit végeznie kellett, de aztán elkapta őt is valami iszonyatos félelem: kergetőzni kezdett magában a mezőn; járt körbe-körbe, mint a bolondóra, kínjában aztán lefeküdt a földre, végül hörögve és vergődve hosszú haldoklásba kezdett. Mire lement a nap, kinyúlt ő is, mint egy béka. A kampósbot — folytatta Harangos Eszti amivel Gombkötőt agyonverte, sokáig ott hevert mellette, de később fekete-piros színű kígyóvá változott, aztán sebesen becsúszott a bokrokba. A mezőőr különben rossz ember volt — újságolta a vénasszony. — Ezért halála után, mint minden halandó, aki bűnt követett el ezen a földön, egyenesen a pokolba került ő is. Gombkötő, akinek a túlvilági szellemével Harangos Eszti állandó kapcsolatot tartott, mindezt megerősítette, mondván, ahol ő van, vagyis a mennyországban, mind ez ideig egy fia kerülővel sem találkozott.

— Azok — motyogta az öregasszony mellett trappolva a fiú — nem oda kerülnek.

— Nem bizony! — erősítette meg a vénasszony is. — És ennek — folytatta bölcs nyugalommal — így is kell lennie mindig. Hadd bűnhődjenek az ilyen galád teremtmények mind.

Csakhogy Harangos Esztinek ez mind kevés volt. Titokban úgy vélekedett, hátha nem is pokol az a pokol! A túlvilágra költözők között hátha akadnak olyanok is, olyan arcátlan szemtelenek, akik még ott is képesek arra vete-medni, hogy kesztyűs kézzel való bánásmódot igényeljenek maguknak osztályrészül. Bizalmatlansága odáig fajult, hogy cseppet sem akart megelégedni azzal: férje gyilkosa egy nagyon is gyanúsan működő túlvilág büntetéseit szenvedje. Mert a pokol összes bosszúja, a purgatóriumbeli összes kínszenvedés,

Belzebúb minden büntető sanyargatása, a gyehenna valamennyi kéken sistergő lángja sem elég az ura haláláért, ingyen kioltott életéért. Ezért a kerülő ördögországi szenvedéseit azzal kívánta megtetézni, hogy olykor-olykor visszaidézte szellemét a földre, és a maga módján ő állt bosszút rajta. Rendíthetetlenül hitte, hogy tudománya van, hogyan kell halottakat, elhalt gonosztevők lelkét visszacitálni. Ha például valamelyik elhunyt emberrel nem volt jóban idefönt a földön — a mennyországiak nem számítottak, hiszen azokkal sohasem volt összetűzése —, és mondjuk, bosszút akart állni rajtuk elmúlt gonoszságaikért, nem kellett különösebben furfangoskodnia, csak előbb jó mérgesen köröznie kellett a szoba közepén, végül bele kellett vonyítania párszor a kéménylyukba, és a kiszemelt ártalmas lélek máris jelen volt. A kerülőnek különösen rossz, vagyis különösen ártalmas lehetett még a lelke is, mert — amint Harangos Eszti útközben a fiúnak elpanaszolta — a másvilágról még holtában sem lehetett egykönnyen, vagy akárhogy megidézni. Mert ennek az embernek a lelke például örökké takony képében jelent meg neki, ha hívta, éspedig nem akárhol, hanem mindig az ő saját orrában. Hogy mennyire fertelmes szagú és ízű volt ez a takony, azt Harangos Eszti nagyon tudta! Ámbár — szintén öszerinte — ez mindig éppen így a legérdekesebb, mert a takonnyal lehet a legkönnyebben elbánni: csak meg kell fogni két ujjal az embernek a saját orrát, fújni kell rajta egy nagyot, végül le kell csapni a földre, hogy azonnal rá lehessen taposni. A varázsigét — folytatta mély meggyőződéssel — persze nem szabad elfelejteni, mert akkor nem ér az egész semmit!

— Akkor neked nagy hatalmad van, ha ördögökkel is el tudsz bánni — mondta neki Mojna nagy csodálattal.

— Van is! — felelte nyomban az öregasszony. — Én minden ördögöt megtáncoltatok, ha akarok.

22–25. old.

Diósi Ágnes: Cigányiskola — részlet

Hétfői napon, tanítás után gyülekeznek a plébánián a cigánygyerekek. A kisegítősök déltájban kezdenek szállingózni, a foglalkoztatók négy óra körül jönnek: ők mindig délutánosok. A papnak fogalma sem volt arról, hogy a két csoport kétfajta — enyhe és középsúlyos — fogyatékoságot jelez, ugyanis nem vette észre. Pötyögtetik a zongorát, harmóniumot az érkező gyerekek, majd amikor együtt vannak, körülállják a pingpongasztalt. Pingponglabda kerül az asztalra, fújják minden oldalról, hogy le ne essen. Akinél mégis leesik, az kiáll a játékból. Ezután kezdődik a hittanóra. Képes hittankönyvük van, versbe szedett, énekelhető bibliai történetekkel. A pap előreénekel egy-egy sort, a gyerekek utánaéneklnek. Az irgalmas samaritanusról szól az ének. A pap el is meséli a történetet és rávezeti a gyerekeket a jézusi tanításra: hogy mindenkit szeretnünk kell, még az ellenségeinket is. Megkérdezi: nektek van ellenségetek? Rövid hangzavarban vita indul arról, hogy az oroszok-e az ellenségek vagy a németek, hamarosan eldől: a németek. Mert azok megölték a cigányokat, ezt a felnőttektől tudják. S valaki megjegyzi halkán: a magyarok. Megszólal egy gyerek: mi is magyarok vagyunk. Na: most magyarok vagytok vagy cigányok? A vélemények megoszlanak, végül mégiscsak: cigányok. És kinek jobb, a cigányoknak vagy a magyaroknak? Egybehangzó válasz: a magyaroknak. Nekik mindenük van. A cigányoknak semmijük. A beszélgetés arra az esetre terelődik, amikor a kocsmában megölték valakit. A gyerekek egymás szavába vágva,

*A gyerekek gördülékenyen, humorral mesélik életük eseményeit
(Mádl Miklós felvétele)*

egymás értesüléseit kiegészítve, érzékletesen adják elő a történetet és azt, hogy aki tette, már ki is szabadult a börtönből. Mert magyar. Bezzeg, ha cigány lett volna... nem egyformán ítélik a bíró cigányok és magyarok fölött? Nem. További történetek következnek arról, hogy megölték valakit, öngyilkos lett valaki. Az ellenségét is szerető irgalmas szamaritanus rég lemaradt ebben a tolongásban. Következnek a visszajáró halottak, és hogy a halottak sírjára ételt-italt kell vinni. Ki is lehet öntözni a pálinkát, üvegestül is ott lehet hagyni, ha másnap nincs ott, minden rendben van, feljött érte és megitta. Bár az is lehet, hogy ellopta valaki. Igézésről is szó esik és az ellene való védekezésről. Kisbaba karjára például piros szalagot kell kötni... Már

csak annyi idő marad, hogy elimádkozzák a Miatyánkot, jön a következő csoport. A pap keveset beszél, inkább kérdez. Úgy, hogy a gyerekek nyugodtan beszélhessenek. És az „imbecillis” gyerekek gördülékenyen, humorral mesélik életük eseményeit.

Gyanús, amit ez a pap művel hittanórák ürügyén. Nincs kizárva, hogy ez a legtöbb, amit az ember másokért tehet.

Megismeri és elfogadja őket olyanoknak, amilyenek. Nem akarja őket üdvözíteni, akaratuk ellenére. Így tanulják meg tőle, amit meg akar nekik tanítani.

Hogy szeressék az ellenségeiket is.

Szepesi József: Telepiek — részletek

A salgótarjáni „cigányhegy” (így nevezték a telepet) ez idő tájt különös látványt nyújtott. A földhözragadt vályogkalyibák kátránypapír fedelét rühesre perzselt a nap, a viskók közti szűk térségekben dongó nagyságú döglegyek nyüzsögtek, s kóbor kutyák és macskák marakodtak a nyomor végtermékein. E környezetben annál szembetűnőbb és meghökkentőbb volt a „cimbalomművész” Kupakos putriján egy tábla, amelyen a következő tárgyilagos megállapítás volt olvasható: TISZTA UDVAR, RENDES HÁZ. A tanács illetékesei búskomor képpel jártak házról házra a telepe, Kupakos portájához érve azonban majdnem nevetőgörcsöt kaptak valamennyien. Az „urak” láttán Kupakos kissé meglepetten lepöccintett rongyos könyökvédőjéről egy poloskát, majd gyorsan játszani kezdte a Rákóczi-indulót. Szentül meg volt győződve ugyan-

is arról, hogy a városi urakat kizárólag az ő művész zsenialitásának híre csalta a telepre. Az igazság azonban az volt, amit vézna felesége, Margitka már sejtett...

Ekkorra a cigánytelepen megváltozott az élet. A putrik egy részét földig romboltatta a tanács, s lakóit, mint szűz magvakat szétszórta a város különböző pontjain. Így még embertelenebb külsőt öltött a telep. A cigányhegy szanálását ugyanis félbehagyták, mert megszületett az egész városra kiterjedő ez irányú programtervezet...

Janó a telep romlásán nem kesergett — mint mondta. Valami nosztalgikus delej azonban lelkénél fogva folyton visszaráncigálta a múltba. Emlékképein a telep apró, különböző színűre meszelt házikókból, itt-ott kis kertből és tisztára söpört, tenyérnyi udvarokból állt. Régebben — így emlékezett — karácsonykor, húsvétkor és május elsején a cigányasszonyok mindig sárgára színesített agyaggal mázolták le belül a kunyhók döngölt földfelületét, ez új, üdébb külsőt kölcsönzött lakóiknak is.

Egy dologra azonban nem szívesen emlékezett: a szénbányatelep palahányójára, ahol a legtöbb cigány (vele együtt) téltől tavaszig a kenyerét kereste. Pedig a zsák alatt görnyedő sáros-bocskoros árnyak onnan cipelték háton a jövőt, félmázsánként potom tizenöt forintért. Ebből éltek és tartották el családjukat hosszú éveken keresztül. Mégsem gondolt szívesen a „haldázókra”, a hajnali rongyos kísértetekre, akik a derékig körécsavart durva kötelekkel, mint nagy hurkás hernyók araszoltak a meddőrakás oldalán. Mindezekre mégis jól emlékezett.

Rácz Sándor: Egy igaz történet részletekben

Volt egy cigánycsalád is Koromlán, de ők nem tartózkodtak állandóan e kis településen. Teknővájó cigányok voltak. Úgy vándoroltak, ahogy éppen lehetőségeik diktálták. Jártak-keltek a nagyvilágban, az országban, s ahol éppen megvettek néhány fűzfát vagy nyárfát, odaköltöztek az egész családdal, az egész putrival. Felpakoltak és elmentek. Amikor a megvett fákat kivágták, majd feldolgozták, ismét továbbálltak. Ismét ott telepedtek le átmenetileg, ahol megint vettek néhány fűzfát vagy nyárfát. Ha elkészült és összejött nekik egy bizonyos készlet: fateknő, fakanál, zsírkeverő kanál, lekvárkeverő kanál, kisebb-nagyobb melence, akkor addig járták a falvakat, amíg ezt a készletet el nem adták. Adták ők készpénzért, terményért, élelemért, lovuknak való abrakért.

A földhözragadt vályogkalyibák kátránypapír fedelét rühesre perzselte a nap (Szuhay Péter felvétele)

... ahol megvettek néhány fűzfát vagy nyárfát, odaköltöztek az egész családdal, az egész putrival... (Hegy Imre felvétele)

Hogy hogyan is építették ezt a bizony ideiglenes tanyát Orsósék? Ezt az ideiglenes kis tanyát rissz-rossz dorongokból, ágakból, gazokból készítették. A vastagabb dorongok képezték a gerendákat, szarufákat, az ágakat rá, majd erre a gazt szép arányosan. S mindezt befödtek földdel.

Ügyesen építettek bele tűzhelyet, ami igen emlékeztetett a búbos kemencére. Ezt a tűzhelyet bent a kunyhóban (tanyában) előbb kiképezték fából. Ez a fatákolmány jelentette a tűzhely vázát. Amikor a vázzal készen lettek, külső oldalát sárral vastagon betapasztották. Fűteni a szabadból lehetett benne. Ezen a tűzhelyen bent a kunyhóban nem volt semmiféle nyílás. Olyan ügyesen megcsinálták, hogy abban sütötték meg a kenyerüket is.

Ez a kenyér rendes kenyértésztából készült. A kenyértésztát lepényszerű formára elnyújtották. A tűzhelyen közben egy nagy lapos követ, mondhatni, tüzesre fölhevítettek. Amikor a kenyértészta — elnyújtott állapotban — süthető volt, akkor a tüzes köről lepucolták a parazsat és a hamut, majd ráfektették a kenyértésztát. Körülbelül félórai sülés után leszedték a köről, s már fogyasztható is volt. Ott ólalkodtunk, kíváncsiskodtunk, s többször kaptunk is ebből az Orsósék kenyereiből, ami az éhes gyerekek bizony nagyon finom volt és jólesett.

Zámolyi Varga Mihály: Sátoros cigányok. Sirató

1. Mezőnek kis virága, folyónak apró hala, fészkennek tollatlan madara elhagyta engem, szülő anyádat! Méhemnek éretlen gyümölcse, mi lesz belőled én nélkülöm? Ki viseli gondodat, ha én nem dajkállak?

2. A fák levelei hullnak, a patakok kiszáradnak, és én téged soha ne lássalak? Kertem kis bimbaja, ki szüled szívébe vagy temetve, és mégis az erdő talajának hideg vermébe tesznek, és nekem nem marad más, mint könnyek és sóhajok!

3. Ki mondja nekem ezután: Jó napot, jó éjt, mámikám! A fiatalok táncolnak, dalolnak, a te piros szárd pedig a rideg hantokat csókolja.

4. A csermely kiapad, de könnyeimtől ismét megtelik; a fa kiszárad, de könnyeimtől ismét kizöldül. Ha majd elhullattám utolsó könnyemet, kiszáradt szívem megreped, mint nyári forrásban az anyaföld; akkor melléd fekszem a sírba, és... meghalok, mint ahogy te meghaltál.

Bari Károly: Az erdő anyja Rontáselhárítás koponyácskával, vakondlábbal és tojással

Jó napot kívánok, jóasszony! Van-e lyukas edénye? Megcsinálnánk magának itt helyben... Nincsen semmiféle edénye?... Jaj, jóasszony, most látom, hogy maga teljesen boldogtalan! Maga úgy érzi, hogy semmije nincsen, semmiféle vagyonsága, semmiféle boldogsága! Dolgozik, iparkodik állandóan, de a jövedelem és a haszon nem úgy jön, ahogy Istentől várja. Pedig a Szent Istentől várja az örömet, minden szerencsését! Megkötötték a maga boldogságát kilenc kötéssel a föld alatt! Magának azt föl kell hogy oldoztassa valakivel!

Föltette a páros életet örömmel és reménykedéssel, de most bánattal és szomorúsággal viseli a sorsát. A házasságában kevés boldogságot kap. A család is sokszor elsomorítja a szívét, de jóra fog fordulni minden, ne féljen!

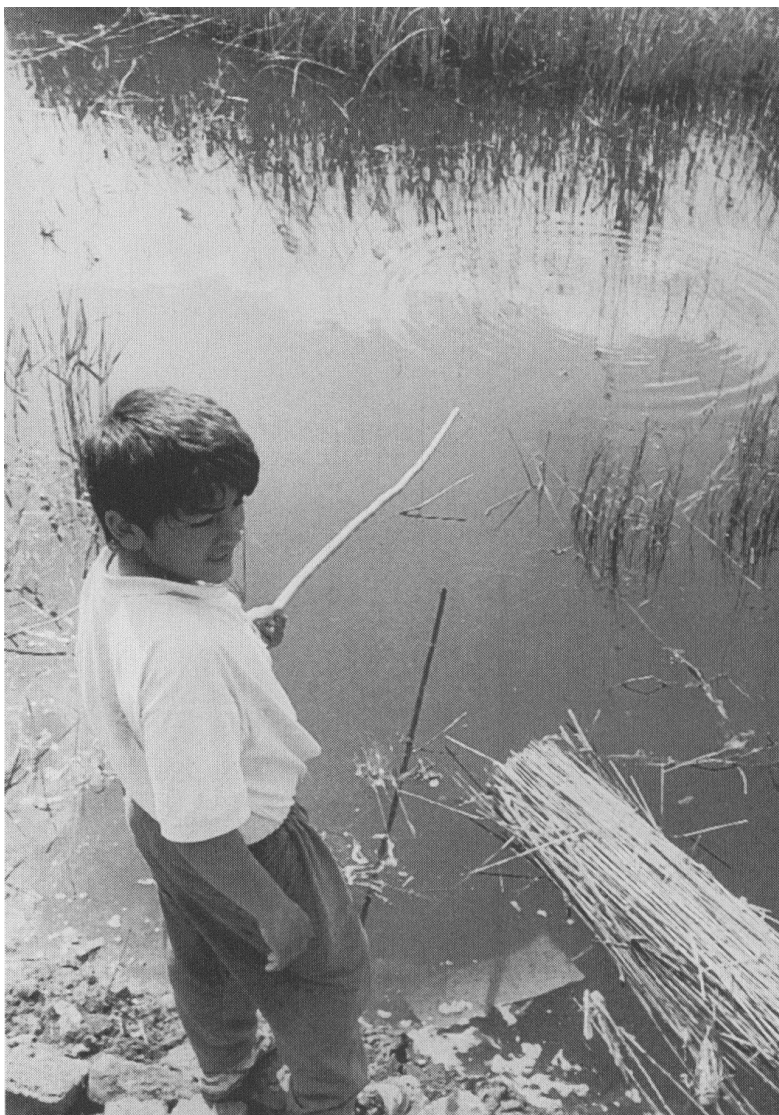
Idefigyeljen, jóasszony! Hogyha akarja, én föloldozom magát a kilenc kötés alól, és öröme és szerencséje fog lenni! De kimondom magának a való igazat: amíg azt a kötést nem oldoztatja föl, addig ne várjon az Istentől semmit! No, akarja, hogy megtörjem a rontást?... Akarja. Jól van. Akkor hozzon ide egy tojást meg egy új férfiinget, vagy egy új szoknyát! De tiszta új legyen ám!

A parasztasszony odahoz egy teljesen új ruhafélét, inget vagy szoknyát, amije van. Nekem addigra már az egyik kezemben van a kiszáritott vakondláb és a csontból faragott koponyácska. Elveszem az asszonytól a ruhafélét, leterítem a földre, elkérem a tojást is, azt ráteszem a közepére. Akkor kezdegetem ráhajtogatni a ruhát a tojásra, s közben észrevétlenül a tojás mellé dugom a vakondlábát és a koponyácskát. Miután jól letakargattam, azt mondom:

No, asszonyom, lépje keresztül háromszor ezt a ruhát meg a tojást, ami benne van!

Átlépi háromszor.

*Mezőnek kis virága, folyónak apró hala
(Mádl Miklós felvétele)*

... tizenkét csillagot kell megoldvasni az égen...
(Szuhay Péter felvétele)

Most pedig lépjen rá úgy, hogy törjön össze a tojás! És hozzon nekem egy evővillát!

Rálép, összetörök a tojás. Megfogom az összegöngyölt ruhát és még én is megnyomkodom, rázogatom, hogy elkenődjön benne az összetört tojás. Aztán a földre terítve széthajtogatom a ruhát, és a villával megmutatom neki azt a csúnya szárított vakondlábat és a koponyácskát.

Itt van az igézetnek a jele! Halálfej és rontó kéz volt az életsorsán, ezzel volt megrontva. Köszönje meg az Istennek még azt a percet is, amikor én ide beléptem, mert én most föloldoztam magát a kilenc kötés alól!

No, mivel váltja meg a rontást? Mert ezt el kell ám távoztatni! Ha nem váltja meg, magának kell kivinni a keresztútra éjféli tizenkét órakor. Tizenkét csillagot kell megoldvasni az égen, tizenkét csillag nevét kell kimondani a koponya ellen. És ha nem váltja meg nálam a fáradságait, akkor magának kell megtenni! Ugye, hogy nem meri vállalni?... No, akkor nekem muszáj kivinni maga helyett. Mert énnekem táltosaim vannak, és azok eltávoztatják magától örökre a rontást. Hozzon ide nagyszámút!

Amikor a parasztszöny elmegy pénzéért, észrevétlenül ki kell venni a rontást, a koponyácskát meg a vakondlábat, és el kell dugni.

Jól van, látom, idehozta a nagyszámú pénzt! Tegye rá a ruhára! Tegyen még a ruhára szalonnát, sódart, kolbászt is bőven, mert a táltosoknak ennivalót is kell vinnem a keresztútra!

Ha már odahordta, amit kértem tőle, akkor összeszedem és berakok mindent a batyumba. Eljövetel előtt megkérdezem, mikor szokott egyedül lenni, és mondom neki, hogy fölkeresem újra. Hamis nevet mondok be. Nem árulom el a nevet, de még azt se, hogy hová valósi vagyok. Mondom magamat messziről valónak.

Így éltünk mi régen.

Michael Sinclair Stewart: Daltestvérek — részletek

Először is figyelmeztetett arra, hogy sohase keverjük össze a mosogatásnál és a mosásnál használt tárgyakat. A legfontosabb az, hogy a mosdásból származó vizet sosem szabad az ivásra és mosogatóra szánt vízzel összekeverni. A cigányasszonyok ezt úgy érik el, és valóban úgy is történik, hogy az evőeszközöket a főzőedényben mosogatják el, mert az effélét külön edényben kell kimosni.

Ruhamosásnál a női és férfi ruhákat külön kell kezelni, és az alsóneműt nem szabad jól láthatóan a szárítókötélre teregetni. A tanácsok sorát fiatal roma barátom a mosakodásra vonatkozó szabályokkal folytatta. Elmondta, hogy két törülközőt szokott használni: az egyiket az arca és a test, a másikat a nemi szerve megtörlésére. Hozzátette, hogy a magyarok ugyanabban a vízben mosák meg a teljes testüket, és egy és ugyanazon törülközővel törlik meg a nemi szervüket és a szájukat. Emiatt „büzlik” (khandel) egyes *gázsik* háza — tette hozzá egy más alkalommal.

A mosdás teljes aktusát meglehetősen titkolózás övezi. Ezért a romák lehetőség szerint a munkahelyükön zuhanyoznak, az öregek pedig akkor mosdának, amikor egyedül vannak. A cigány nők még a férfiaknál is szégyenlősebbek: még a kislányok is, ha haját akarnak mosni, a „tisztaszobába” mennek és magukra zárják az ajtót. Néhány alkalommal megfigyeltem, hogy a nők a tetőtől talpig való mosdáshoz port vagy folyékony szert használnak — mintha csak el akarták volna kerülni, hogy a testükről származó kosz rátapadjon a szappanra, amit a konyhában tartanak. A férfiak nem ennyire szégyenlősek. Bár egyetlen férfi sem mosdana meg szívesen egy nagyra becsült vendég előtt, a közvetlen családtagok jelenlétében már senki sem érez szégyent. Fiatal legények — eltérően nővéreiktől — mások szeme láttára fesztelenül mosdanak a konyhában.

A romáknál él az a hiedelem, hogy a mosdás potenciálisan legyengíti az embert. Ez megmagyarázza talán, hogy a kisgyermeket, akiket egyébként is gyengének (szlabo) tartanak, miért nem mosdatják meg mindennap. A mosdás miatt, különösen kedden, vörös pettyek üthetnek ki rajtuk, ami veszélyes lehet rájuk nézve — magyarázatom szerint azért, mert a bennük lévő már így is kis erőt vonja ki belőlük. A mosdóvízzel úgy bánnak, mintha az egyén egójának létfontosságú része lenne benne, és úgy öntik ki, hogy ne legyen kitéve miatta természetfölötti támadásnak. A kiöntött mosdóvízen keresztül ugyanis különféle szellemek — közelebbről egy lény, amelyet „A tisztátlan”-nak (O bivuzso) neveznek — támadhatják meg az embereket, főleg a csecsemőket, és legyöngíthetik vagy megbetegíthetik az áldozatot. A szellemek különösen naplemente után aktívak, így a romák rendszerint az esti szürkületben mosdanak le alaposan. Mihelyt a nap lement, egy cigány inkább a szék alá tolja a koszos mosdóvízes lavórt, semminthogy megkíséرتe a sorsot és kiöntse a szabadban.

A romák reggel mosnak kezet és arcot, lehetőleg még azelőtt, hogy valakihez szólnának, kivéve közvetlen családtagjaikat. Azután a szappant visszadugják a polcra, távol az evőeszközöktől, a vizet pedig a család egyik nő tagja — az anya vagy egy nővér — kiönti a ház mögé. A „tisztá” mosdólavórt a romnyik kiteszik a ház elé annak jeleként, hogy készek a látogatók fogadására, és ott is tartják egész nap. Ezután már nem mosdanak napközben, legfeljebb a szájukba vesznek egy korty vizet, és a házon kívül a tenyerükbe köpik. Ha valakinek a keze zsiros valamilyen enivalótól, megtörölheti egy száraz kendővel.

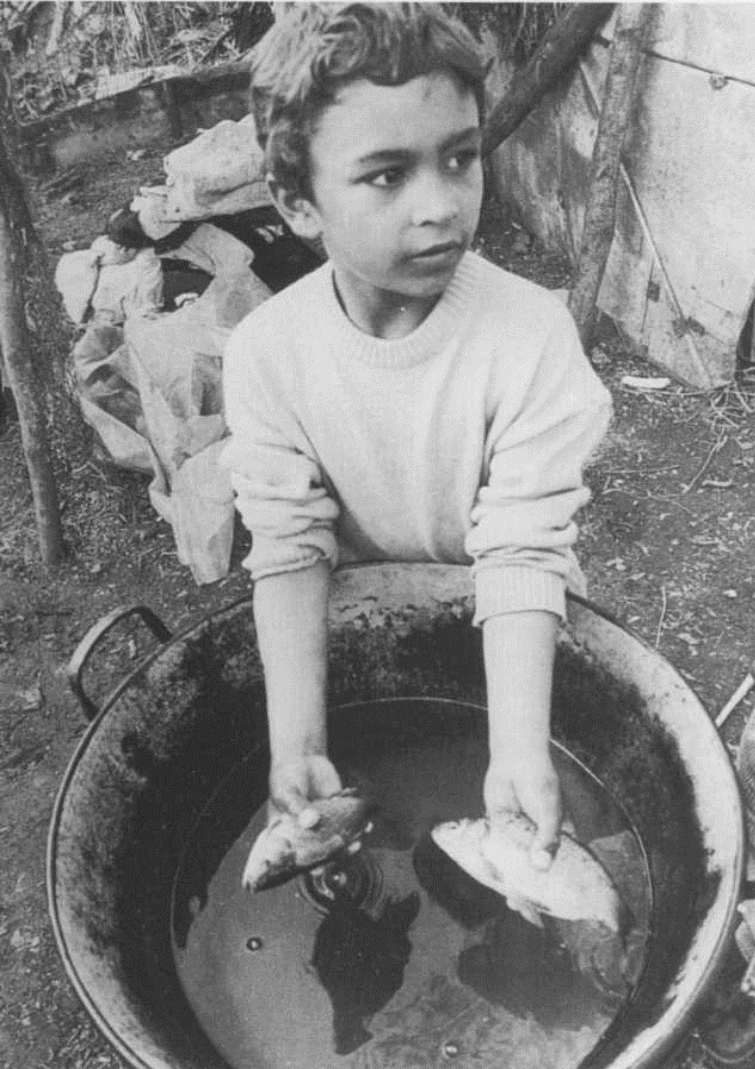
211. old.

A hatóságok támadásának harmadik frontja a cigányok „tisztasága”, illetőleg „piszkossága” volt. A tisztviselők, akik saját bevallásuk szerint sohasem lépték át cigány házak küszöbét — az ottani förtelmes büzről, piszokról és a cigányok hajában lévő tetvekről beszélnek. Egészen az utóbbi időkig a tanács aktív politikájának része volt, hogy a *Köjál* minden nyáron kétszer „kimosdatta” a város cigányait. Ez a következőt jelentette: egy reggel a rendőrség és a tanácsai tisztviselők meglepetésszerűen körülzárták a telepet, a férfiakat és nőket külön-külön hajmosásra, forró zuhanyra és tetvetlenítésre kényszerítették. A szervezők elmondták, hogy mindig akadt egy-két cigány, akinek nem tetszett a mosakodás ötlete, de többségük örömmel vette tudomásul a fürdést. A telep magyar lakosságának nem kellett részt vennie ebben a megpróbáltatásban.

Bármilyen volt is a cigányok akkori reakciója — sok fiatalabb férfi azt mondta nekem, hogy elmenekültek a telepről —, ezekre az eseményekre bizonyos keserűséggel emlékeznek. Főleg azokat a leveleket emlegették nekem, amelyeket a férfiak kaptak, hogy munkahelyükön igazolni tudják engedély nélküli távolmaradásukat. Elmondták, hogy inkább vállalták a távolmaradás megbüntetésének kockázatát, mint azt, hogy bemutatásuk ezeket a leveleket, és így magyar munkatársaik nevetségének tárgyává váljanak. A romák föltették nekem a költői kérdést: vajon a tanács nem tudja, hogy a munkahelyen is vannak zuhanyozók? Mások hozzáfűzték, hogy nők és férfiak nyilvános mosakodása nem illik a cigányok életmódjához.

80–81. old.

A valóságban azonban a romák terhességgel kapcsolatos magatartásában ismét a menstruáció alatti ambivalenciát tapasztaljuk. Mindazokkal, akikkel naponkénti kapcsolatban van, a terhes asszonynak tudatnia kell az állapotát, hogy így ne tagadjanak meg tőle semmilyen ételmet, amit megkíván. Ha egy ilyen kívánságot valaki visszautasít, a gyermek elbágyadhat, vagy az asszony akár el is vetélhet. Ez nem csak amolyan közhiedelem. Tanúja voltam, amint egy férfi saját anyját káromol-

... sohase keverjük össze a mosogatásnál és a mosásnál használt tárgyakat... (Mádl Miklós felvétele)

ta, mert nem tett meg mindent azért, hogy kívánós menyét kielégítse. Egy másik alkalommal egy terhes asszony a tél közepén beteg lett. Tekintet nélkül az évszakra, férje mindennap friss paprikát, paradicsomot és gyümölcsöt vitt neki a kórházba, amit méregdrágán vett a maszeknál. A romáknak kétségük sincs afelől, hogy a terhesség eredménye, a gyermek, egyértelműen „jó dolog”, s abban valami erkölcsileg felemelő van, ha valakinek nagy családja van. A magyaroknál manapság szokásos kisméretű családokat többször is lelki szegénységük példájaként hozták fel. Egy romnyi számára a terméketlenség átok. Az általam ismert egyedüli két elvált asszonyról, aki nem tudott újra férjhez menni, azt állították, hogy meddő. Bár a fiatal romák érdeklődésének középpontjában álltak, senki sem akarta elvenni őket.

219. old.

Dr. Szirtesi Zoltán: A jellemző és nem jellemző megbetegedések

„E rész megírásánál saját többéves orvosi tapasztalataimat és egyéb kutatási eredményeket vettem figyelembe, illetve használtam fel.

Legelőször is szeretném hangsúlyozni, hogy nincsenek speciális cigánybetegségek. Az egyes megbetegedések a cigányoknál gyakrabban fordulnak elő, mint a nem cigányoknál, viszont vannak olyan megbetegedések is, amelyek a nem cigányoknál jelennek meg gyakrabban.

Most csak azokra a betegségekre térek ki, amelyek jellemzően más gyakorisággal jelennek meg, mint a nem cigányoknál.

Szembetegségek

A cigánygyerekeknél gyakrabban alakul ki kötőhártya-gyulladás. Oka a telepi körülmények között élő cigánygyerekeknél a kis területen lévő, túlszűfolt együttlakás, valamint a higiénés szabályok be nem tartása.

Ha megfigyeljük, akkor az ilyen gyermek az iskolában rosszabbul látja a táblán lévő írást a szem váladékozása miatt. A gyermeket ez zavarja, nyugtalanná válhat, mivel a kötőhártya-gyulladás égő fájdalommal is jár.

Egyébként nem szemgyulladásos cigánygyerek látása az átlagosnál jobb. Megfigyelhetjük, hogy nagyon ritka a szemüveges cigánygyerek.

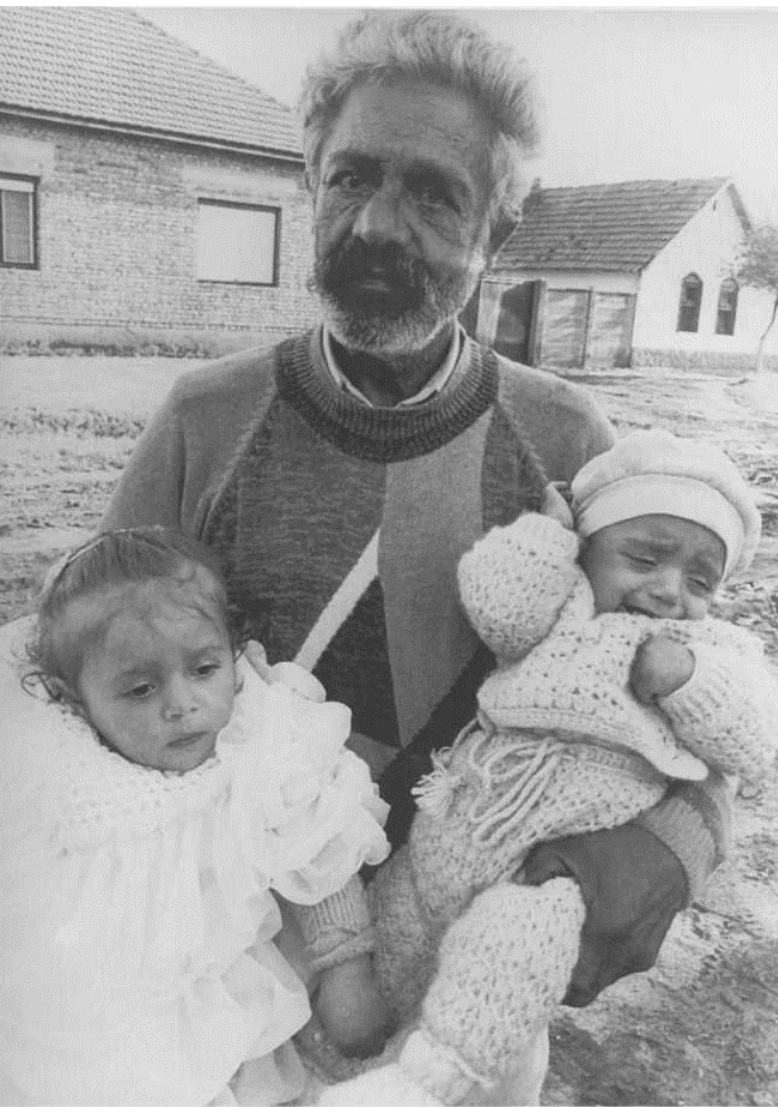
Légúti megbetegedések

A cigányság körében sokkal gyakoribb megbetegedés. A megbetegedések főleg a légsző- és a tüdőhurut formájában jelennek meg.

Ennek az egyik oka sajnos már a korai gyermekkorban elkezdett dohányzás és a túlszűfolt lakásokban a levegő elhasznált, sokszor fűstös és télen elégtelen fűtése. Főleg a telepi körülmények között élő cigányok körében sok az olyan légúti megbetegedett, akinek a betegsége már krónikussá vált. Ezek az emberek köhögősek, fáradékonyabbak, munkavégző képességük megcsökken.

A legszomorúbb az, hogy az ilyen körülmények között élő gyermekek is sérülnek. Ellenálló képességük csökkentebb, hamarabb betegszenek meg egyéb betegségekben is.

Nátha vagy influenzajárvány idején a cigányok tömegesen betegednek meg a túlszűfolt lakáskörülmények miatt.

A legrosszabb az, hogy a túlszűfolt lakásokban élő gyermekek is sérülnek (Mádl Miklós felvétele)

zonyítja az, hogy évekkel ezelőtt több száz esetben végeztem laboratóriumi székletvizsgálatokat, amelyek negatívak voltak. Az évek folyamán arra jöttem rá, hogy olyan ételeket fogyasztottak, amelyek nehezen voltak emészthetők számukra, pl. tejet. Az okok közé a rendszertelen étkezés is beszámítható. Megjegyzem azt, hogy a cigányság körében rendszertelen étkezésnek csak azt a fajtáját tartom károsnak, ha gyakran nincs mit ennie és éhező állapotok lépnek fel.

Azt a fajta rendszertelen étkezést, amely csak abból adódik, hogy nem az európai időbeosztás szerint étkeznek, hanem csak ötletszerűen, nem tartom károsnak, mert évszázadok óta a cigányság nagy többsége így étkezik, ezt szokta meg.

Bőrbetegségek

A gyakoriságban, tapasztalataim szerint, nincs különbség a cigányok és nem cigányok között, de mégis úgy érzem, idekíváncozik leírásként az ekcéma, a cigányok között elterjedt különös kezelése miatt.

Bélférgesség

Erről azért írok, mert a köztudatba téves információk kerültek be. Az az állítás nem igaz, hogy a cigányoknál gyakoribb ez a megbetegedés, sőt vannak olyan kutatások, amelyek azt bizonyítják, hogy a cigányok között ritkábban fordul elő, mint a nem cigányoknál.

A különbség inkább csak abban van, hogy sok helyen, ha a cigánygyerek betegszik meg bélférgességben, később kerül orvosi ellátásra, mint a nem cigány gyermek.

Gyomor- és bélbántalmak

Sokkal gyakoribb megbetegedés a cigányoknál, mint a nem cigányoknál. (Ezen megbetegedések: gyomor-bél hurut, fekélybetegségek, akár rákos elváltozások is.) Sajnos a gyomorpanaszok már a kisgyermekkorúak körében is gyakran jelentkeznek. Feltehető, hogy az egyik kiváltó ok a rendszertelen táplálkozás és a dohányzás. Nem zárható ki bizonyos cigányrétegeknél a hajlam öröklődésének ténye sem. Ugyanis a cigányok hajlamosak a gyomornyálkahártya-gyulladásra és a hasi kólikára. Gyakran hasmenések is kialakulhatnak.

Szeretném megjegyezni, hogy nem fertőzésekről van szó. Ezt bi-

Az idős cigányok (asszonyok) a mai napig is e betegség kezelésére saját vizeletüket használják, azaz vizelettel kenik be a beteg bőrt. Azt nem állítom, hogy ez minden esetben badarság, mert előfordult már, hogy amely betegséget a bőrgyógyász csak kezelgetett, azt a cigányasszony meggyógyította. Ennek ellenére, mint orvos kénytelen vagyok a vizelettel való kezelés ellen szólni, mert előfordulhat, hogy az illető hólyaggyulladásban vagy egyéb vizeletfertőzött betegségben szenved, és a gyulladt bőrt befertőzheti. Ez az elmélet. A gyakorlatban?

Alkoholizmus

Úgy érzem, hogy az alkoholizmust is meg kell említenem, mert a hiedelmekkel ellentétben az nem jellemző a cigányságra. Azt elfogadom, a tapasztalataim alapján, hogy vannak italozó, ittas állapotban lármázó cigányok, de nem alkoholisták.

Nincs olyan mértékű hozzászokás. A cigány alkalmi ivó. Iszik, mert megkínálták, iszik, mert ő akar vendégül látni valakit, iszik, mert fázik vagy esetleg éhes. Ha úgy adódik, az italozást bármelyik percben abba tudja hagyni. Nincs erős kényszere az italozás folytatására.

A cigányember hangosan beszél, ha szórakozik, még hangosabban cseveg, és talán ez az, ami a környezetet nagyon sokszor megtéveszti.”

Szuhay Péter: Csövesek — csicskák Az ároktői romák esete a miskolci hajléktalanokkal

1996. február 5-én a Tiszaújvárosi Városi Bíróság R. László vezette tanácsa első fokon pontot tett az R. Ferenc és 8 társa ellen indított perre. A feltűnően magas büntetési tételek (9, 6, 5 év), noha nem emelkedtek jogerőre — hiszen a kilenc vádlott majd mindegyike fellebbezett —, elég különös ügyre utalnak. A társadalom peremére szorult, marginalizálódó, családból kikerült hajléktalanok és a szintén elszegényedő romák egymásra találásáról, majd egymással szembeni bizalmatlanságáról és békétlenségéről szól ez a történet.

E rövid tanulmányban egy olyan ügyet próbálok elemezni, amely már annak kirobbanásakor elég nagy port vert a sajtóban, s eléggé egyenmű állásfoglalásra készítette az újságírókat. Ennek okát egyfelől a rendőrség elhamarkodott és elfogult tájékoztatásában, másfelől az ügyet megítélők és az ügyben eljárók kulturális empátia hiányában kereshetjük. Az alábbi írásban arra teszek kísérletet, hogy leírjam a hétköznapi jogérzékkel rendelkező emberek számára is vérlázítóan magas büntetési tételeket hozó perben milyen kulturális „egymás mellett elbeszélések” akadályozták a valódi diskurzus kialakulását, s ennek következtében az egymás mellett mondott részizgazságokból hogyan nem bogozható ki a valódi igazság, s végeredményben a jogalkalmazásban hogyan diadalmaszkodik a meg nem értés, s nyeri el méltatlan büntetését a más kulturális minták szerint működő társadalmi csoport, s ebben hogyan jelennek meg a kölcsönösen is érzékelhető etnikus lenyomatok.

Emberrablók és rabszolgatartók — a tömegkommunikáció története

Az ügyről az első tudósítást az Észak-Magyarország 1995. január 21-i számában olvashattuk. M. Ferenc századostól, a megyei rendőr-főkapitányság tisztjétől arról értesülhettünk, hogy egy „ároktői kompánia” az elmúlt hét csütörtökén (január 12-én) a miskolci hajléktalanszálláson munkajaánlattal kereste fel Béla bácsit. A 61 éves férfit két társával együtt M. István, R. Ferenc és R. Hajnalka csalta el, s vitte Ároktőre. Másnap ugyanez a három személy (a „bitangok”, lásd az ártatlanság vélelmét) Béla bácsit bevitte nyugdíjért Miskolcra. Az idős férfi nem akart visszafelé velük tartani, „betuszkolták a kocsiba”, s útközben „elkönyörögték tőle 8500 forintját, otthon pedig átvitték egy másik férfi, R. Károly lakására..., két kacsáért és potom 3000 forintért... új gazdája elvette személyi igazolványát, egy fűtetlen szobába zárta, s naponta csak egyszer adott neki enni. Jószerivel moslékot, a macskatányérban”. Kedden egy meghatalmazás aláírására kényszerítették, hogy majd R. Károly vehesse fel nyugdíját. A „postáról hazafelé menet rendőrök igazoltatták fogva tartóit”. A hajléktalan nem mert szólni a járőröknek, de az alkalmat kihasználta s elszökött, Miskolcra buszozott. Másnap a miskolci kapitányságon tette meg bejelentését. Ezt követően „az Ároktőre érkező tiszaujvárosi detektívek még három embert szabadítottak ki a »pokol tornácáról«”. A Tiszaujvárosi Rendőrkapitányság M. Istvánt (24) és R. Ferencet (31) vette őrizetbe. Ellenük, illetve R. Hajnalkával szemben csoportosan elkövetett rablás miatt folyik az eljárás.

Ezt a cikket a rendőrségi szóvivő tájékoztatása szerint írták. Ennek ellenére ez számtalan, ekkor még nem tudható pontatlanságot, s talán tendenciózus csúsztatást tartalmaz. Az első nap az említett három szereplő közül csak kettő volt jelen, R. Hajnalkát K. Ferencsel tévesztették össze. A rendőrök nem Béla bácsi fogvatartóit igazoltatták, hanem az általuk ismeretlen hajléktalant, aki nemhogy nem mert szólni, hanem még négy szemközti beszélgetésre invitálta az őrszobára a vele szemben intézkedő járőrt, ahol elmondta, hogy szeretne elmenni Ároktőről. Másik feltűnő elem a cikkben olvasható minősítések és folklorisztikus elemek füzére. A sajtó fantáziáját leginkább a kacsamotívum ragadta meg, de érdemes megemlíteni a fűtetlen szobát, a napi egyszeri étkezést, a moslékot, s a macskatányért is. A pokol tornácán való rabszíjon tartás már egyenesen horrorisztikus jelenetek képzetét kelti az emberben. (Ennek az elemnek is megtalálható néhány hónappal később a népi elbeszélésben való lecsapódása — a temető idős gondnoka úgy tudja, hogy az egyik családnál elhunyt idős ember karján és lábán a leláncolás nyomai jól láthatóak voltak.)

Az olvasó számára nem derült ki, hogy a történet főszereplői cigányok. Két nappal később, 23-án, hétfőn, majd mindegyik országos napilapban egyszerre jelenik meg az MTI-re való hivatkozással e történetről egy rövid cikk: **Embervásár Borsodban; Rabszolgaság Borsodban** címekekkel. Ezek az írások már nem mulasztják el megjegyezni, hogy az elkövetők cigányok, s a legfontosabb hívószavak használatában egységesek: meglehetősen pontossággal követik a fentebb ismertetett írás motívumait.

A Jászkun Krónika január 24-i számában már modellálja a történetet. Alantas zsenialitásnak tekinti a cselekményt, s a következőképpen összegez: az emberrablók kinézik maguknak a se kutyája, se macskája nyugdíjast, foglyul ejtik, majd eladják őket két kacsáért és 3000 forintért. Az emberrablás célja a rabszolga-kereskedelem. A rabszolgatartó megveszi a nyugdíjast az emberrab-

lóktól. A szabad nyugdíjas belátása szerint vásárolt, ám a rabszolgának eladott nyugdíjas azt eszik, amit kap. A különbözet így a rabszolgatartóé.

Az objektív Objektív műsorvezetője az ügyről szóló riportot úgy konferálja be, hogy Borsod megyében már 1000 forintért lehet nyugdíjast venni. A liberális Magyar Hírlap január 25-én szintén készpénznek veszi a korábbi híreket, s mintegy ezt dolgozza tovább. Címében ugyanúgy a bulvársajtó stílusát követi: *Két kacsaért és 3000 forintért adtak el egy nyugdíjast!* **Rács mögött a borsodi emberkereskedők.** Az írás megkockáztatja azt a feltevést is, hogy az elmaradott borsodi térségben mind szegény és hajléktalan idős emberből, mind a kihasználásukra létrejött bandákból lehet jó néhány. Meggyőződésünk szerint ezekből az interpretációkból a történetnek olyan értelmezése kerekedik ki, amely befolyásolta a nyomozást, majd a vádemelést, és gyakorlatilag a tárgyalás folyamatát és az ítélethirdetést is. (A kevés számú kivétel közül most csak G. Iván Népszabadságban megjelent esszéjére és P. János „168 órá”-ban közreadott riportjára utalunk.)

A sajtó képviselőinek jelentősebb része noha betart egy konszolidált beszédmódot, nem szidja és nem minősíti a cigányokat, sőt minden cigányra a pejoratívnek ítélt cigány kifejezés helyett egyik csoportjuk önelnevezése alapján romát mond — előítéletesnek tekinthető. Az előítéletek nem a nyílt beszédben, nem a cigányok minősítésében érhetők tetten, hanem abban az attitűdben, ahogy a rendőrség híradásait bizonyítás nélkül igazságként, valós tényként kezelik, s elhiszik, és velünk is el akarják hitetni a legképtelenebb, az elemi logikának is ellentmondó interpretációkat. A hallgattassék meg a másik fél szakmai-etikai követelménye a cigányokra nem terjesztődik ki, s gyakran tetten érhetünk egy kárörömmel telt általánosítási törekvést: lám, a cigányok ilyenek, és önmagukat minősítik ügyeikkel. Az ilyen hírbe hozás aztán megteremti az elégtétel élményét is: újságíró és olvasója titokban és látatlanban összemoszolyoghat.

A szerkesztőket nehéz meggyőzni arról, hogy közléseik előítéletesek és gátlástalanok, végső soron az érintetteket és a személyiségi jogokat tekintve kártékonyak voltak. A Magyar Hírlap nem volt hajlandó rövid írásomat az ügyről lehozni, éppen az érintettség okán, de az Objektív is értetlenül fogadta helyreigazítási kérelmünk, visszakérdezve: „Hát az sem igaz, hogy ezer forintért nyugdíjast lehet venni?”

A vádirat — az ügyészség vilásképe

A vádirat 1995. április 14-én készült el, amelyben 9 személy ellen csoportosan elkövetett rablás büntette és más bűncselekmények miatt emeltek vádat. Az I. r. R. Ferenc és a II. r. M. István vádlottak 1995. január 19-től január 23-ig őrizetbe, ezt követően előzetes letartóztatásba kerültek. M. Tibor vezetőügyész vádiratának általános része a következőképpen fogalmaz. „A családok csekély összegű legális jövedelme a ritkán végzett alkalmi munkáért kapott díjazásból, a csekély összegű gyermekgondozási segélyből és rokkantnyugdíjból, valamint a családi pótlékból és az önkormányzatok által adott szociális segélyből áll. 1994. évben R. Ferenc és M. István gyanúsítottak elhatározták, hogy szociális otthonokból, valamint a hajléktalanok részére biztosított szállásokról olyan idős embereket vesznek magukhoz, akik jelentősebb összegű nyugdíjjal rendelkeznek. Ezeknek az embereknek szállást, ellátást és gondozást ígértek, aminek fejében a nyugdíjukat elvették, és a családjukkal együtt maguk is ezekből

a nyugdíjából éltek. Mivel R. Ferenc és M. István gyanúsítottak terve jövedelmezőnek bizonyult, ebbe a tevékenységbe bekapcsolódott K. Ferenc és R. Károly gyanúsított is. A gyanúsítottak a szociális otthonból és a hajléktalan szállásokról elhozott embereket egyre embertelenebb körülmények között tartották, rendszeresen dolgoztatták, emberi tartózkodásra alig alkalmas helyiségben szállásolták el, enni alig adtak nekik, és erőszakkal vagy fenyegetéssel kényszerítették őket arra, hogy a nyugdíjuk átvételére jogosító meghatalmazásukat aláírják, a nyugdíjukat átadják, továbbá távozásukat személyi igazolványuk elvételével, szökésüket pedig bántalmazással akadályozták meg.”

A vádirat néhány kifejezésére érdemes felhívni a figyelmet: a cigányok *legális jövedelméből* egyértelműen következik, hogy van a jövedelmeknek egy nem legális része is (talán a lopásokra gondolt az ügyész úr, ahogy ezt egyszer egy beszélgetésben megfogalmazta); R. és M. elhatározták, hogy olyan idős embereket vesznek magukhoz, akik *jelentősebb összegű nyugdíjjal* rendelkeznek; tervük *jövedelmezőnek bizonyult*; ebbe a tevékenységbe *bekapcsolódott* K. Ferenc és R. Károly is; a továbbiakban egységesen az egyre embertelenebb körülmények, a rendszeres dolgoztatás, az emberi tartózkodásra alig alkalmas elszállásolás, az éheztetés, a nyugdíj erőszakkal vagy fenyegetéssel való kikényszerítése, a nyugdíjra jogosító meghatalmazás aláírása, a személyi igazolvány elvétele, szökésük bántalmazással való megakadályozása szerepel.

Ennek az általános bevezetőnek a sértettek sérelmére elkövetett bűncselekmények felsorolása már részben ellentmond. Kiderül, hogy már az *elhatározták* mozzanattal baj van. K. Ferenc és B. Judit vádlottak már a vádirat szerint is bizonyíthatóan előbb, szeptember 29-től magukhoz fogadták az önként érkező M. Mária sértettet. De B. Gyula sértett is, aki a vádirat szerint novemberben kerül a faluba, már február óta a romák között élt. A II r. vádlott háztartásában ekkor már két éve lakott családtagként S. Pál, akit a tiszaujvárosi rendőrség sem tudott a nyomozás során távozásra bírni.

Ha a vádirat *jelentősebb összegű nyugdíjára* utalunk, s azt számszerűsítjük, csak nevetségesen alacsony összegek jönnek ki. M. Mária jövedelempótló támogatása 5984, L. Lajos nyugdíja 7304, B. Gyula nyugdíja 13 000, G. Barnabás nyugdíja pedig 8500 forint, H. Tibornénak nincs jövedelme, O. Béla nyugdíja pedig 8885 forint. A *jövedelmezőség* a vádiratnak ugyancsak vitatható eleme. A sértettek ugyanis — B. Gyulát kivéve —, néhány napig, legfeljebb egy hónapig tartózkodtak Ároktőn. Az ügy főszereplője, O. Béla január 12-től 17-ig, H. Tiborné 12-től 16-ig és G. Barnabás is csak 6 napot volt itt. Tehát nem beszélhetünk gyakoriságról és folyamatosságról, vagyis jövedelmezőségről. Ami a két másik vádlott *bekapcsolódását* jelenti, K.-nál már korábban is éltek nyugdíjasok, R. Károlynál pedig mindössze O. Béla volt egy pár napig. Ami a rabságban tartást illeti: saját akaratából ment el a faluból M. Mária, L. Lajos, H. Tiborné és O. Béla. Mindössze B. Gyulát és G. Barnabást „szabadította ki” a rendőrség a cigányok fogságából. S. Pál mellett „nem sikerült kiszabadítani” R. Sándort sem, aki K. Ferenc háztartásában élt.

Ha a sértettek vallomását tekintjük, *embertelen körülményekre* alig hivatkozunk, *rendszeres dolgoztatáson* pedig nem másra kell gondolnunk, mint favágásra, diótörésre és kukoricamorzsolásra. Az *alig alkalmas helyiségben* való elszállásolásnál pedig azokat a házakat képzeljük el, amelyekben a vádlottak is laktak, ezek pedig a rendőrségi helyszíni szemlék szerint is normális, tiszta lakóházak. A *nyugdíjak átadását* rendszerint megegyezés előzte meg, ugyanaz a szisztéma, amely S. Pál, R. Sándor és eltartói között működött.

A szereplők: vádlottak és sértettek

A büntetőper számunkra érdekes részének nyolc vádlottja van. Négy férfi és négy nő. Cigányszokások szerint négy házaspár, a jog nyelvén négy élettársi viszonyban élő pár. A négy házaspárból három ember egymásnak testvére. K. Ferenc feleségével, B. Judittal és édesanyjával él egy háztartásban. Gyereük — nagy bánatokra — nincs. Hosszú ideig velük élt a férfi féltestvére, M. Emese, férjével, R. Ferencsel és kisfiukkal. Ők 1994 decemberében költöztek a szomszédba egy régi, ám felújított szoba-konyha-verandás parasztházba. A harmadik testvér, M. István néhány utcával arrább lakott R. Hajnalkával és kislányukkal egy jó karban lévő, századfordulói szoba-konyha-szobás parasztházban, a portán nyári konyhával, istállóval.

Hajnalka nagybátyja, R. Károly feleségével, S. Kálmánné P. Angélával él ketteskén, egy ugyancsak régi, háromszatú parasztházban. Angéla árvaként, állami gondozásban nőtt fel. 18 éves korában gyermeket szült, de hajléktalan lévén gyermekét állami gondozásba vették. Férje verte őt. Menedéket keresve jött Noszvajról Ároktőre, ahol Karcsi fogadta be. Mindketten rokkantnyugdíjasok, ideggyógyászati kezelés alatt állnak. Gyámjuk a férfi anyja.

E családok megélhetését csak részben biztosítják az ügyész által feltételezett támogatási formák. Sokkal fontosabb volt — oláh cigányok lévén — a ló- és autókereskedelem, a ruhákkal való piacozás. Lengyelország, Szlovákia és Magyarország áruival és piacain keresték a legjobb és legnyereségesebb „együttjárásokat”. A férfiak nyáron a Tisza öntésterületein, holtágaiban a hol derékig, hol nyakig érő vízben tapogatóznak halak után kutatva, hogy némi pénzt csinálhassanak. Kamillát, csigát, gombát egyaránt gyűjtenek. Nem tagadták ugyanakkor azt sem, hogy idős emberek eltartásáért nem tisztességtelen azok nyugdíját elfogadni, elkérni. Természetes, hogy se gyereket, se idős embert nem engednek a közösségből kiszakadni, s büszkék arra, hogy egymással szolidárisak. Megvetik azokat a parasztokat, akik akár szüleiket, akár gyermeküket eldobják, hagyják állami gondozásba venni őket. Családszeretőnek tartják magukat, s ezzel többek mint a parasztok.

A büntetőpernek hat sértettje van. O. Béla egykoron geodéta volt, Nyíregyházán élt feleségével és két gyermekével. Elvált feleségétől, ekkor „lenullázott”, majd Miskolcra költözött, ahol munkásszálláson, albérletben, később az utcán lakott. Bánatában alkoholizált, családjával minden kapcsolata megszakadt. „Megfásultam” — szokta mondani magáról. H. Tiborné első férje öngyilkos lett, második férje üzemi balesetet szenvedett, ekkor őt az asszony elhagyta. Lakását öt évre egy összegért bérbe adta, így kényszerült csövegni. Két házasságból és egy élettársi viszonyból négy gyermeke származik. Két leánya a miskolci gyermekváros lakója, de állami gondozásban nőttek fel fiai is. G. Barnabás leszálalékolt segédvájár. Feleségétől régóta elvált, két leánya egykoron állami gondozott volt. Édesanyjával lakott, míg az leányaival és vejeivel ki nem tette a lakásból. Nem bírták követeléseit és részeg tombolásait. Állítólag nyugdíját három nap alatt képes elinni. Most egy kocsmában adja le nyugdíját, itt pohárleszedő, s a kocsmáros osztja be a pénzét, hogy az egész hónapban kirtartson, legyen cigaretta, fröccs és egyszeri meleg étel a népkonyhán. L. Lajosról szinte semmit nem tudni, egy tárgyaláson sem jelent meg, tartózkodási helye ismeretlen. B. Gyula talán katonatiszt volt, hídőr, szakács, mikor mit híresztelt magáról. Felesége meghalt, talán él valahol egy mostohalánya. Elmúlt nyolcvanéves, de még kéthavonta megkéri egy-egy nő kezét. Lakott a Porosz-

lói Szociális Otthonban, az egi Családsegítő Központban, de egy idő után mindenhol elcsavarog, menési kényszere van. Egy tárgyaláson sem jelent meg, a bíróság kiküldött bíróján hallgatta meg nagy nehezen. Róla mondták gondozói, „hihető, amit mond, csak nem igaz”. M. Máriáról keveset tudunk. Jött, feldúlta a férfiak lelkét, majd eltűnt. Otthagya tetemvári lakóhelyét és otthagya élettársát is, s a hírek szerint Pecesre költözött egy lábát elvesztett emberhez.

Az ügy főszereplője azonban kétségkívül Béla bácsi...

Az intézmény működésének lényege

Más, az ügyben nem érintett romacsaládoknál 7–9 éve élnek olyan idős emberek, akiket saját családjuk annak idején ilyen-olyan konfliktus miatt elűzött. Tehát maga az az intézmény, amelyben idős emberek — gázsók — romákhoz szegődnek, akik őket nyugdíjuk és munkavégzésük fejében ellátják, sőt családtag-gá fogadják, elég régi, és a romák körében ma is általánosan meglévő.

Normális esetben a csicskát tartó romákat az intézmény működtetése során három elv vezérli: 1) a csicska alkalmazásával elégtételt vegyenek a gázsókon, 2) emberi méltóságértésüket fokozzák azért, hogy ne kelljen alantasnak és tisztátalannak tartott munkát elvégezniük, 3) racionális gazdasági akciót hajtsanak végre, amennyiben a csicska tőlük független juttatásaiból (nyugdíj, munkanélküli-járadék, szociális segély stb.) részesüljenek. Ennek fejében arra töreksenek, hogy családi melegséget, befogadó közösséget és az ezzel járó étel és ital szabad élvezetét nyújtsák a csicskásnak. A csicskás értékelésében szintén a pozitív győzelmi elemek dominálnak. Úgy élik meg ugyanis, hogy 1) tudásuk és munkabírásuk nélkül a cigányok semmire sem mennének, ezáltal méltóságérzetük kiteljesedhet, 2) családi melegséghez, szolidáris közösséghez jutnak, 3) az életben elszenvedett hiányokat a romák segítségével pótolhatják.

A csicska, a csicskás kifejezés még az Osztrá—Magyar Monarchia közös hadseregének idejéből származik, a tiszti szolgákat zubbonyuk karjára varrt csúcsos jel alapján kezdték így nevezni. A mai magyar nyelvben a jelentés kibővült, illetve átalakult és egyértelműen az alávetett helyzetben lévő szolgát jelöli, míg a belőle származó ige, a csicskázatni egyenesen sértő és megalázó viszonyt jelöl — az értelmetlen és céltalan parancsok adását, teljesítését.

A magyarországi oláh cigányok körében az elmúlt néhány évtized óta tudjuk a szolgatartás intézményét dokumentálni. Kezdetben elsősorban a ló-tartók, lókereskedők kerestek alkalmazottakat, lóhoz, de más mezőgazdasági munkához is értő parasztembereket. A cigányokról élő képzetrendszerek ismeretében konszolidált parasztnak nem vállaltak romáknál munkát, egyszerűen méltóságosan alulinak érezték volna azt, s nem is viselték volna el mások elítélő megjegyzéseit, esetleg szankcióit. A romák ezért olyan megrendült társadalmi státusú embereket kerestek, akik már nem válogattak, illetve akik már nem tartottak egykori társadalmi csoportjuk büntetésétől. Másfelől a parasztnak társadalmának perifériájára került emberek, a családból elűzött, kiközösített férfiak a cigányokban általánosan befogadó, szolidáris közösségre leltek.

A romák és a lecsúszott parasztnak kapcsolata így a romák társadalmában valósulhatott csak meg, s nem a többségiek által működtetett struktúrákban, miként tapasztalhatjuk ezt a rendkívül ritkán előforduló romák és parasztnak közötti házassági kapcsolatokban is.

Kezdetben a munkaadó romák és a munkavállaló marginalizálódott parasztnak viszonya az egymásra találáson alapult. Ekkor nem intézményesült még a szolgatartás, nem vált a romák körében státuszjelzővé, az emberi érték mérőjévé a csicska befogadása, és nem intézményesült a parasztnak (nem cigányok) társadalmából kiszakadt emberek csoporttá válása, vagyis nem vált — legalább belsőleg elfogadottá — a hajléktalanok csövesnek nevezett életformája. Ebből következően a szociális ellátás rendszere sem terjedt még ki a hajléktalanokra. Létezett az öregek napközi otthona, szociális otthona, ahol azért általában csak az idős embereket látták el — ők is a hozzátartozók kérésére, intézkedésére kerültek be.

A hajléktalanság életformája az 1980-as évek végére nyerte el mai formáját, társadalmi bázisát az elszegényedett, munkanélkülivé vált családi-házassági konfliktusból vesztesen kikerült, válás után lakás és gyermek nélkül maradt emberek adták. A hajléktalanok számára e lét az élet és társadalmi konvencióktól való „megszabadulást” jelentette, a korábbi társadalmi és családi kötelek felszámolását, a polgári értékek eliminálását, a tervező gondolkodás elvetését, s helyébe az egyik napról a másik napra való élet filozófiájának kényszere lépett. A hajlékot a metróállomások, pályaudvarok, várótermek, jobb időben parkok, ligetek jelentik, de a legváratlanabb megoldásokkal is találkozhatunk: távfűtővezetékek adhatnak meleget, lépcsőházak fűtőteste időleges vackot. Az élelemszerzést jobbra a kukák végigböngészése biztosítja, a tényleges túlélést pedig az alkoholizálás. Ebben az elkeseredett helyzetben két dolog jelenti a boldogságot: az ital és a dohány. A ruházkodás és a tisztálkodás teljesen alkalmi emberi szükségletté fokozódik le.

A hajléktalanok intézményesített ellátása csak a rendszerváltásnak nevezett történelmi fordulóval kezdődik. Ebből a Máltai Szeretetszolgálat, majd a Vöröskereszt építi ki hálózatát, s egy-két helyen az önkormányzatok is bekapcsolódnak az ellátásba. Ez persze messze nem jelenti azt, hogy minden hajléktalanra kiterjedne e védőháló, s azt sem, hogy ezzel ezeknek az embereknek a sorsa megoldódna. Inkább úgy tűnik, hogy e szociális gondoskodás a további süllyedést állítja meg, de képtelen a reményvesztett embereket visszasegíteni korábbi közösségeikbe, új és valódi közösséget pedig nem tud felkínálni.

A családból elűzött, kiközösített parasztnak a cigányokban általánosan befogadó, szolidáris közösségre letek (Szuhay Péter felvétele)

Ebbe az új, intézményesült, hajléktalan világba „robbannak be” a cigányok. A csicskatarítás intézményének kiszélesítéséhez a hajléktalanok százai és ezrei kínálkoztak, immár olyan emberek, akik lógondozásra nem, de más apró házimunkákra alkalmasnak mutatkoztak. Míg a cigányok körében a gázsókon vett győzelmet jelentette az elesett emberek befogadása, addig a hajléktalanok számára egy olyan együttélési formát jelentett a cigányokhoz való kerülés, amely feledtetni volt képes a kirekesztő család melegségét és a szociális gondoskodó intézmények szigorát. A hajléktalanok ilyenformán új családhoz jutottak, amelyben elfogadták az új munkamegosztásban a rájuk kirótt szerepet. A cigányok az együttélés szimbolikus aktusán túl felismertek egy egyszerű racionális hozadékot is. A hajléktalanok ellátását szociális tevékenységnek kezdték tekinteni, aminek egyértelműen kifejezhető ára van. Miként az állami gondoskodás is beszedi a szolgáltatások ellenértékét (ehhez képest viszont elég szigorú feltételeket szab, mint például az alkoholfogyasztás tilalma, a házi-rend), úgy a cigányok is kidolgozták a „szolgáltatásért ellenérték jár” elvét. A hajléktalanok nyugdíjának vagy segélyének nagyobbik hányadáért, vagy — az alku sikerétől függően — egészéért ellátást, szállást, étkezést, italfogyasztást, cigarettát, tiszta ruhát ígérnek, és ezen felül azt, hogy a családból kiszakadtak újból családban élhetnek.

Míg korábban, amíg a csicska elsősorban szolga volt, egy-egy roma családban csak egy-egy befogadott ember élt, addig az elmúlt évekre, amikor már alapvetően jövedelemkiegészítő tevékenységnek számított a befogadás, egyszerre több hajléktalan is kerülhetett a családokhoz. Ároktón már ez a szisztéma élt az elmúlt években.

Minősítések és finom módszerek

A vádirat egyenként leírja a 6 sértett ároktői történetét. Eszerint a vádlottak a következő bűncselekményeket követték el a sérelmükre: személyi szabadság, illetve sanyargatással járó személyi szabadság megsértése, kifosztás, kifosztás kísérlete, csoportos rablás, közokirattal visszaélés, kerítés, élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel. Két sértett történetét minősítette igazán súlyosnak az ügyészség. M. Mária a kerítés, O. Béla pedig csoportos rablás áldozata. E két büntettet rendeli legsúlyosabban büntetni a Btk.: 2–8 évig terjedő, illetve 5–10 évig terjedő szabadságvesztéssel.

A vádirat a következő részben a gyanúsítottakra egyenként felsorolja a vádpontokat. Ezt tüzetesen vizsgálva kiderül, hogy R. Ferenc áll a történet középpontjában. Ezt korábban a vezetőügyész egy beszélgetésben más összefüggésben úgy fogalmazta meg, hogy R. Ferenc nehéz fiú, akinek kellett Budapestről 1994 őszén Ároktőre költözni, mert „Budapesten megmelegedett lába alatt a talaj, s most egy időre kivonja magát a forgalomból”. Meggyőződése továbbá az is, hogy ő az egész ügy értelmi szerzője. Ha még ehhez hozzászámítjuk azt is, hogy a tiszaujvárosi rendőrség nehezen birkózik meg az ároktői cigányok apró megélhetési lopásaival — tyúklopás, krumplifelszedés —, joggal hitelt adhatunk annak az ügyészi és nyomozói megfogalmazásnak, hogy „büntethető ügyben kell megszorítani a cigányokat ahhoz, hogy egy időre csönd legyen a faluban”. Ezeket mérlegelve megkockáztathatjuk azt a feltételezést, hogy bizonyos értelemben koncepciós vádirat tanulmányozói vagyunk. Noha az ügyész mérlegelési jogköre, hogy ki ellen milyen cselekményért, milyen vá-

dat fogalmaz meg, mégiscsak elgondolkoztatja a szemlélődőt, hogy ugyanazért a csoportos cselekményért R. Ferencet elmarasztalja a vádirat, míg mondjuk K. Ferencet nem. Az ügy pikantériája, hogy O. Béla az ároktői rendőri igazoltatás során meg sem említi R. Ferenc nevét, miközben beszél M. Istvánról és R. Károlyról, de még a miskolci rendőrkapitányságon sem R. Ferenc ellen tesz feljelentést.

Ne marasztaljuk el felelőtlenül az ügyészséget. Az ügyészség alapvetően a rendőrség nyomozati anyagával dolgozva emel vádat. A rendőrség állhatatos munkájának köszönhetjük, hogy a sértettek első kihallgatásai során tett vallomásaik kuszaságában és ellentmondásaiban a nyomozók teremtettek rendet. Mind O. Béla, mind G. Barna elbeszélésükben korrigálták az oda nem való részeket, illetve „azonosították” a szereplőket. A kihallgatás technikái a régi, jó bevált módszert követték. G. Barnabást például éjjel fél tizenkettőkor hallgatják ki először. Másnap hajnalban 3 óra 32 perckor a III. emelet 302-es helyiségében pontosítják a vallomását, hogy K. Ferenc valójában R. István(!). 3 óra 35-kor a II. emelet 10-es szobájában már az is kiderül, hogy rosszul mondta, miszerint ő vette volna ki a pénzt O. Béla zsebéből, s adta volna át R. Hajnalkának.

Az ügyész, ha lehet, még körültekintőbben járt el. Ő ugyanis már a vádiratban eleve elfelejtkezik G. Barnabásról. Mi is történt valójában O. Bélával? A csoportos rablás szempontjából a január 13-i nyugdíjfelvétel a fontos. A tekintetben nincs ellentmondás, hogy 13-án reggel Ároktőről Miskolcra együtt indult el M. István és élettársa, R. Hajnalka, a hozzájuk tartozó O. Bélával és R. Ferenc, a hozzá tartozó G. Barnabással. Abban már megoszlanak a vélemények, hogy O. Béla hajléktalan, aki Ároktőre kerülése előtt a miskolci Tiszai pályaudvaron és a villamospótló autóbuzson töltötte éjszakáit, az első paplanos ágyban való alvást bevizeléssel és székeléssel szentelte-e meg. A vádlottak mindenestre ezt állítják. Ezt valószínűsíti még egyébként a Máltai Szeretetszolgálat gondnoka, aki 1995 decemberében arról számol be, hogy Béla bácsit azért rakták ki az otthonból, mert rendszeresen alkoholizált, és ezért gyakorta ágyába piszkított. Szerinte az öreg nem való emberi közösségbe.

A két hajléktalan Miskolcon sikeresen felvette nyugdíját. G. Barnabás átadta azt R.-nek, akinek még a sértett anyja is hálás volt azért, mert fiát befogadták Ároktőre. Legalábbis a tárgyaláson az idős asszony így nyilatkozott. O. Béla azonban meggondolta magát, vallomása szerint nem akart visszamenni a faluba, ezért betuszkolták az autóba. G. Barna azt állítja, hogy ő volt az egyik, aki O. Bélát megkarolta és besegítette az autóba, és ő volt az is, aki már az autóban elvette tőle a pénzt, s átadta R. Hajnalkának. A vezetőügyész a G. Barna-motívumot hagyja ki a vádiratból, s úgy fogalmaz, mintha semmi köze nem lett volna a történetekhez. G. elbeszélése azonban teljesíti a csoportos rablás kritériumát. Itt is az ügyész mérlegelési jogkörébe tartozik, hogy ki ellen emel és ki ellen nem emel vádat.

A tárgyalás

Az eljárásban szinte minden szónak és minden kifejezésnek nagy jelentősége van, mondhatnánk, évek múlnak azon, hogy valamit átadtak vagy elvettek, hogy elhangzott-e az a mondat, hogy hajtsunk le a szántóföldre, sőt levetkőztünk, megverünk, megölnünk. Szinte természetesnek fogható fel, hogy az öt szereplő ugyanazt a történetet ötféleképpen adja elő. A vádlottak félnek, saját

szabadságukat féltik, s nem tudják, mikor milyen szónak milyen követelménye lehet. Hol egymásra, hol önmagukra tesznek terhelő kijelentéseket. M. István és R. Hajnalka arról számoltak be, hogy a rendőrségi nyomozás során megkörnyékezték őket: ha R. ellen vallanak, számukra kedvező ítélet születik. Ők egyébként teljesen méltányosnak gondolják, hogy Béla bácsi átadja nyugdíját, hiszen egyrészt így állapodtak meg, másrészt a nyugdíjból akarták megvenni az összepiszkított ágyneműt és szőnyeget is. A védelem törekvése egyébként az volt, hogy a bíróság a nyugdíj elvételét önbíráskodásnak minősítse, s eleve nem tartotta bizonyíthatónak a csoportos rablás tényállását.

Az ügy másik komoly epizódja a kerítés volt. Állítólag G. László tiszacsegei halász felkereste K. Ferencet, hogy tudna-e négyőjüknek nőt szerezni. Ezért a vádlott a nála élő M. Mária sértettet felszólította, hogy öltözzön, mert el kell menni Tiszacsegére, s ott nemi kapcsolatot kell létesítenie négy férfival. K. Ferenc G. Lászlótól 2000 forintot kért. A tárgyaláson kiderült, hogy K. sem akkor, sem később egy fillért sem kapott. A vádirat azt állítja, hogy a négy férfi M. Máriával annak akarata ellenére közösült. Szintén az ügyész mérlegelési jogkörénél járunk, hiszen a négy elkövetőre akár 5–10 évig terjedő szabadságvesztés is kiróható, hiszen a sértettel azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva többen közösültek (erőszakos nemi közösülés minősített esete). Az ügyész természetesen nem tartotta szükségét velük szemben a vádemelésnek. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a bíróság előtt M. Mária arról számolt be, hogy nem tiltakozott sem a férfiakkal való elmenetel ellen, sem pedig a közösülés ellen. (A nő amúgy néhány hónapos ároktői tartózkodása alatt szabad akaratából gyakorta bonyolódott szerelmi kapcsolatba cigányokkal és parasztokkal egyaránt, s ebből eltartói soha nem húztak hasznot.)

A védelem szinte az utolsó pillanatban fedezte fel K. Imre ároktői körzeti megbízott jelentését. Hosszas vita után, R. határozott kérésére indítványozták megidézését. Egy pillanatig úgy tűnt, a rendőr a védelem igazi tanúja, ő a mentőöv. K. Imre írta ugyanis azt a jelentést, amely szerint O. Béla azt mondta, „hogy őt nem erőszakkal hozták el Miskolcra és itt sem bántalmazták”. „...nem egyezett meg M. Istvánnal, ezért őt M. elzavarta, és úgy fogadta be R. Károly... Ezzel a férfival sem érti meg magát, és vissza akar menni Miskolcra.” Ez a jelentés alapjaiban rengethette volna meg a vádindítványt és az ítéletet is. Mégis képtelen volt erre, mert a vád sem a jelentésről, sem a rendőr bíróság előtt tett tanúvallomásától nem vett tudomást. Ez egyszerűen nem fért a képbe, hiába lett volna az egyéves megfeszített munka.

A körzeti rendőr jelentése egyébként O. Béla távozását követő napon készült, azután, hogy a sértettet Tiszaújvárosban kihallgatták, s a nyomozók leszóltak Ároktőre, vajon mi is történt. K. Imre utólagos jelentésével nem sokra ment sem a nyomozás, sem a vádirat. Felettesei úgy ítélték meg a rendőr írását, hogy az azért semmitmondó, mert így akarta jelentéktelenné tenni mulasztását. Ezzel szemben a valóság az — bármi is történt valójában, illetve bármi is történhetett volna —, hogy K. Imre már azért mélységesen elítélte és megvetette O. Bélát, mert az egyáltalán szóba áll a cigányokkal, sőt még el is szegődött hozzájuk. Szerinte az ilyen ember nem érdemel védelmet, sőt megérdemli sorását. E civilben, részegen „tett vallomását” persze nem adta elő a bíróságon.

Az ügyész perbeszédében korrigálva egy, a vádiratban ejtett hibáját (B. Gyula kifosztásával vádolta R. Hajnalkát — akinek az öreghez semmi köze nem volt) mindenben fenntartotta az abban fogalmazottakat. Mintha a tárgyalás sorozaton egyetlen olyan tanúvallomás sem hangzott volna el, amely akárcsak

egyres pontjaiban is megingatta volna a vád indítványát. Perbeszédében még a tévedéseit is fenntartotta, a sértettek sokszor másképp vallottak ugyanis, mint ahogy arra az ügyész hivatkozik. O. Béláról továbbra is úgy beszélt, mint akit Nyékládháza és Mezőcsát között fosztottak ki, aki nem tudott négyszemközt beszélni az ároktői rendőrrel, aki gyalog ment volna el Ároktőről, s aki még 17-én este feljelentést tett volna a miskolci rendőrkapitányságon. Ezzel szemben O. Béla vallomása Mezőcsát és Ároktő közé helyezi a rablást, arról számol be, hogy négyszemközt beszélt az őt igazoltató rendőrrel, autóbuszszal távozott Ároktőről, és csak azért ment el másnap reggel a rendőrségre feljelentést tenni, mert a Cimborá Söröző pultosa, Marika megfenyegette, hogy „Béla bácsi, ha nem teszel feljelentést a rendőrségen, többé nem szolgállok ki”.

Az ügyvédek a védőbeszédükben tételesen cáfolták a vád minden pontját és részben bűncselekmény, részben bizonyítottság hiányában a vádlottak felmentését kérték. Bizonyítékokat és tanúvallomásokat sorakoztattak fel, amelyek azt igazolták, hogy a sértettek közül ki, miért szavahihetetlen, befolyásolható. A nyolc vádlott közül mindössze az I. és II. rendű vádlottnak volt a meghatalmazott ügyvédje, a többieket kirendelt ügyvédek védtek. A vádlott által fogadott ügyvéd munkadíját a piaci viszonyok és alkuk határozzák meg, a kirendelt védők munkadíja az állam által szabályozottan rendkívül alacsony, mondhatni csak szimbolikus. Így aztán a vádlottak jogi hátránya menet közben sem tudott kiegyenlítődni. (A nyomozati szakban — noha ügyvéd védelme járt volna már a vádlottaknak — ügyvédek nélkül folyt a kihallgatás, s jogaikról senkit nem világosítottak fel.)

A meghatalmazott védők védelmi stratégiát dolgoztak ki, s nemcsak a vád vádpontjait negálták, hanem az emberi viszonyokra és konfliktusokra is magyarázatokat kerestek. Úgy értékelték, hogy a romák és a hajléktalan sértettek között polgárjogi — tartásra irányuló — szerződés jött létre, amelyet azonban a felek nem foglaltak írásba. O. Béla esetében szerződésbontásról beszélnek, s önbíráskodásnak ítélik az összepiszkitott ágynemű fejében elvett nyolcezer forintnyi nyugdíjat. A szerződésbontást éppen a közösségi élet megsértése teszi indokolttá és elfogadhatóvá, különösen ha hozzávesszük a romák körében élő tisztasági rítusokat, a fiatalok kislányát és a velük élő másik öregemberrel való harmonikus viszonyukat.

Az ítélet — a bíró az ügyész fogságában?

Tiszaújvárosban a bíróság egy kétemeletes, négylépcsős épület egyik lépcsőházában kapott helyet. A szomszéd lépcsőházban az ügyészség, kettővel arrébb a rendőrség székel. A tanácsvezető bíró fiatalember még kezdő, két népi ülnöke viszont már tapasztalt idős hölgy. A középkorú ügyész még fiatalos, bár már több mint húsz év tiszaújvárosi szolgálat áll a háta mögött. Az ügyész és a bíró — tanítómester és tanítványa — gyakorta ebédelnek együtt. Az ügyész úgy ismeri a városhoz tartozó húsz falut és lakóit, mint a tenyerét. A bíró nem ismeri a tenyerét. Az ügyész úgy látogatja cigány kuncsaftjait, mint más a rokonait. Úgy hírlik róla, ismeri és érti a cigányokat. A szakmában kétségtelen tekintélynek számít.

„Jóindulatú ez a bíró — kezdte az ítélethirdetési nap egyik szünetében a hat ügyvéd közül valaki —, de az hétszentség, hogy kocsmába még az életben be nem tette a lábát. Se cigányokat, se hajléktalanokat, se alkoholistákat nem

látott közletről. Nem is képes egyik ember élethelyzetébe se beleképzelni magát.” S innen én folytatom. Különös, hogy az ügy szereplői nemcsak a vádlott és a sértett státusa mentén válnak ketté, hanem a szavahihetetlen — hogy ne mondjam, hazudozó — és igazmondó tulajdonságok mentén is. Az még rendjén lévő, hogy az ügyész hivatalból a hajléktalanokat védi és a romákat akarja bevarni, az ügyvéd pedig védence igazát fogadja el, és a hajléktalant tünteti fel hazudozónak. Minden biztonnyal nincsenek steril igazságok. Mindkét oldalon érdekek, érzelmek munkálkodnak, emberi játszmák bonyolódnak. Mindkét fél életét próbálja jobbá tenni, a másiktól remélve hasznot vagy éppen biztonságot húzva. A csalatkozást, a megszegyenítést itt is, ott is követheti bosszú, vagy éppen egy mindent elfelejtő legyintés. A bölcs kádi, Naszredin Hodzsa nem azonosulhat egyik féllel sem, vagy mindkettővel azonosulnia kell. Csak így értheti meg őket, csak így tehet igazságot. Nem gondolkozhat úgy a vádlottakról, mint Béla bácsi (tudniillik vérengző fenevadak), mert akkor az ő egyoldalú ítélezését önti csak egy száraz és merev, alkalmazott jogi formulába.

A bíróság a vádlottakat minden egyes vádpontban bűnösnek találta, és indoklásában eleve kirekesztette azokat a tanúvallomásokot, amelyek az ügyészi indítványt gyengíthették volna. Ennek következtében R. Ferencet személyi szabadság megsértése, a sértett sanyargatásával járó személyi szabadság megsértése, közokirattal visszaélés vétsége, kifosztás büntette és csoportosan elkövetett rablás büntette miatt 9 évi fegyházra ítélte. M. Istvánt 6 évi fegyház-, R. Hajnalkát 2 és fél évi börtön-, R. Károlyt 1 és fél évi felfüggesztett börtön-, S. Kálmánnét 8 hónap felfüggesztett börtön-, B. Juditot 1 és fél év börtön-, M. Emesét pedig egy év felfüggesztett börtönbüntetéssel sújtotta. K. Ferencet a sértett szabadságával járó személyi szabadság megsértése, kifosztás büntette, közokirattal visszaélés vétsége és élet vagy testi épség ellen irányuló közvetlen fenyegetéssel elkövetett kerítés büntette miatt öt év fegyházra ítélte. Mind a védelem, mind a vádlottak felmentésért fellebbeztek.

A romák és a hajléktalanok egymásról

A nyomozás, majd a bírósági eljárás teljes mértékben egymás ellenségévé tette a romákat és hajléktalanokat, e két marginalizálódott társadalmi csoportot. Egymás közti, korábban saját maguk által szabályozott játszmáikba goromba módon beletenyertelt a hatalom, a szociális ellátó rendszer, a rendőrség és a jog. Az is igaz, hogy mindezek előidézője O. Béla volt. Az idős hajléktalan emberi méltóságában érezte magát sértve, amikor megszegyenítve egy jobb helyről egy rosszabb helyre költöztették el, egy gyermekes családból, egy társadalmi központból kizárva, s két beteges, magányos emberhez „számúzve”. A férfit nem is annyira nyugdíjának elvétele böszítette, hanem a meleg családi otthonból való elűzetése. Új helyén éppen a családi melegséget nem kapta meg, s mert lábában kilométerek vannak, örök mehetnék is kínozza, továbbállt, visszament Miskolcra. Szállása nem volt, pénzét elvették, ezért meg kellett szolgálnia törzshelyén az ingyen italt. S ahogy elkezdett mesélni, egyre jobban kiszínesítette ároktői kalandját. Már tudjuk, hogy került innen a rendőrségre. A rendőrség számára kapóra jött a cigányokról szóló alaptörténet, s ettől kezdve mintha együtt Béla bácsival konstruálták volna meg a pontos tényállást. Ebbe a folyamatba hamar bekapcsolódott a sajtó is, s ennek jóvoltából sajátos és elrettentő, mondhatni, horrorisztikus frazeológia alakult ki.

Béla bácsi a nyilvánosságának köszönhetően napok alatt elhelyezést nyert a Máltai Szeretetotthonban. Úgy érezte, az ügy valódi főszereplőjévé vált, s úgy gondolta, kellőképpen meg kell szolgálnia a jótéteményeket, valamint ő lehet a cigányok elleni harc kulcsfigurája is. A rendőrség jóvoltából összejöttek az Ároktőt megjáró miskolci hajléktalanok, akik mintegy szövetséget kötöttek a romák ellen. Úgy érezték, nemcsak a romáktól elszenvedett sérelmekért, hanem egész kudarcos életükért is elégtételt vehetnek a romákon. Ebben kitartó partnernek bizonyult az ügyész és a bíróság is. Segítségükkel lehetett utólag átírni az ároktői történetet, elfolytani az odakerülés kínos és megalázó körülményeit, azt ugyanis, hogy valójában tényleg csicskásnak és nem munkavállalónak szegődtek el, felvállalva az eltartóhoz képest hierarchikus viszonyt, azt, hogy egy roma segíti a szerencsétlenné vált magyar embert, hogy egy roma több lehet, mint egy magyar. Ezeket a ma már megalázónak vélt viszonyokat — s ebben megerősítette a nyomozás a sértetteket — kellett kompenzálniuk, magukat áldozatként feltüntetni, a romákat pedig veszélyes és kegyetlen bűnözőként beállítani. Ehhez a képhez pedig a sértettek már kénytelenek tartani magukat, ha nem akarnak egy egész ország előtt szavahihetetlen embernek mutatkozni. Ezért kell a cigányokat a „lábuknál fogva felakasztani”, s ezért nem büntetés az ítélet eddig kiszabott évek számunkra magas időtartama. Számukra a cigányok elítélése saját emberi méltóságuk visszanyerését jelenti. El sem tudják képzelni ezért, hogy a másodfok más ítéletet — netán felmentést — hozna, ez ugyanis megfosztaná őket hőssé szentelésük legitimitásától.

A tárgyalások során, majd az ítéletet követően a romák egyre inkább szent meggyőződésévé vált, hogy a hajléktalanok — ahogy ők mondják, a csövesek — hálátlan és javíthatatlan emberek. A romák megpróbálták őket kihúzni a szakadékból, hajlékot és törődést biztosítottak számukra, segítettek emberi méltóságuk megtalálásában, s még abban is közreműködtek, hogy helyreállítsák a szétszakadt családokat. Véleményük szerint nem rajtuk múltott, hogy a csövesek nem tudtak élni a felkínált lehetőségekkel, s egyértelműen őket hibáztatják azért is, mert egyesek nem találták meg helyüket közösségükben. Úgy vélik, mindenki maga tehet borzalmas sorsáról, emberi mivoltából való kivetkőzéséről. A romák terminológiájában a csövesek már kiszorultak a gázsók (nem cigányok) világából, külön „embertani”, illetve nem emberi csoportot jelölnek már. Ez az értelmezés természetesen nem kezdetektől fogva érvényes a hajléktalanokra, hanem az ellenük indított eljárás „hozta meg” ezt a felismerést. Az, hogy a romáknál is elesettebb és kiszolgáltatottabb csoport jelenik meg a színen, akik valóban függésbe kerülnek a romáktól, fokozza a romák önbecsülését, így ők meggyőződhetnek arról, hogy nem ők a „társadalom alja”, jóllehet, évtizedek óta erre idomították őket. Ilyenformán a csövesek szimbolikus legyőzése teremti meg a romák méltóságérzetét, és erősíti azon meggyőződésüket, hogy lám, ők élnek az igaz és jó életet. A viszonyítás, és az ebből való győztes kikerülés még a gázsóktól való félelmeket is oldja, lám, a gázsókból lehetnek csövesek, de a romákból nem. Azzal, hogy a gázsók állami gondozásba adhatják gyerekeiket, szüleiket, az utcára kerülhetnek, magányos farkassá válhatnak, mégiscsak azt bizonyítják, hogy hiányzik belőlük valami, ami megvan a romákban, hiányzik belőlük a szolidaritás, a közösségi összetartás és törődés, és ettől egyértelműen kevesebbek, mint a romák, s ettől a romák egyértelműen többek, mint a gázsók. Ez a romák győzelme. Ez a romák etnikai öntudatának alapja. Ez a büntetőper kompenzatív hozadéka, s egyben ez a romák és gázsók között húzóó szakadék mélyülése, szélesülése is.